

Sneevliet, het NAS en Roland Holst breken met Moskou

In de jaren 1926–1927 raakte de Komintern steeds meer in de ban van de feller wordende machtsstrijd in Moskou. Het conflict kwam in een nieuwe fase doordat de vroegere vijanden Trotski en Zinovjev gingen samenspannen tegen Stalin en Boecharin. De secretaris van de CPSU bediende zich van machiavellistische methodes om zijn opponenten uit te schakelen. De broedertwist vergiftigde in toenemende mate de atmosfeer in de secties. De Komintern verlangde van de aangesloten partijen dat zij zich ondubbelzinnig achter de machthebbers in Moskou zouden opstellen.¹

Zonder een woord van protest gehoorzaamde de CPN aan deze eis. In de herfst van 1927 startte *de Tribune* een campagne tegen de oppositionelen in de CPSU en hun belangrijkste Nederlandse geestverwant, Roland Holst. De dichteres verzette zich samen met Mannoury tegen de ‘domperij’ van de dissidente opvattingen. Zij verliet de CPN en de Komintern nadat Trotski was geroyeerd. Sneevliet, die de hardhandige repressie van de oppositie eveneens onaanvaardbaar vond, was haar toen al voorgegaan. Steen des aanstoots was voor hem als voorzitter van het NAS vooral de vakbondspolitiek van Moskou.

Ook op dit terrein werd de situatie in de Nederlandse communistische beweging beïnvloed door de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie. Sneevliet rekende erop dat de belangen van het NAS, nadat het was toegetreden tot de RVI, bij Lozovski in goede handen zouden zijn. De RVI-secretaris was gebaat bij een sterk NAS. Dit zou immers de positie van zijn vakbondsinternationale versterken, die in deze periode onder vuur lag van Tomski. De voorzitter van de Sovjet-vakbonden, een bondgenoot van Stalin en Boecharin, was een uitgesproken voorstander van het lidmaatschap van de Sovjet-vakbeweging van het IVV. Het bestaan van de RVI was daarbij een struikelblok. Tomski kon het goed vinden met Fimmen, die binnen ‘Amsterdam’ voor toetreding van de Sovjet-bonden ijverde.² In Nederland pleitte Fimmen voor een samengaan van NVV en NAS. Hiermee stond hij lijnrecht tegenover Sneevliet.

Voor het NAS had dit alles grote gevolgen. In de tijd dat de Nederlandse vakcentrale toetrad tot de RVI, wendde de Komintern zich tot de linkse stroming in de sociaal-democratie. Op last van Moskou moest de nieuwe CPN-leiding – weliswaar met pijn en moeite – haar NAS-vriendelijke politiek inruilen voor een meer op de nieuwe eenheidsbeweging van Fimmen gerichte oriëntatie. In korte tijd veranderden zo de nieuwe medestanders van het NAS in opponenten, met alle gevolgen van dien: in plaats van het begin van een reeks van vette jaren zou 1926 als rampjaar in

de annalen van de vakcentrale worden vermeld. In de zomer van 1927 zou het NAS – tot ontsteltenis van de CPH – teleurgesteld de band met Moskou opzeggen.

De voortdurende machtsstrijd in Moskou

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds vermeld, had Stalin op het veertiende partijcongres van de CPSU in december 1925 aan zijn voormalige medestanders Zinovjev en Kamenev een gevoelige slag uitgedeeld. Deze eerste ronde in het gevecht met de partijsecretaris hadden zij verloren. De nederlaag dreef hen in de armen van Trotski, die zij jarenlang verketterd hadden. De afkeer van Stalin was groter dan het vele oud zeer: in het voorjaar van 1926 kwamen de drie tot overeenstemming. De eisen van de ‘verenigde oppositie’ droegen Trotski’s signatuur: meer democratie in de partij, een harde aanpak van de rijkere boeren, versnelde industrialisatie en een ‘proletarisch-internationalistische’ buitenlandse politiek. Stalins geloofsartikel van het socialisme in één land werd naar het rijk der fabelen verwezen; de nieuwe maatschappijvorm kon in het economisch achterlijke Sovjet-Rusland alleen zegevieren in samenhang met de revolutie in het Westen en het Oosten.³

Stalin en Boecharin verweten de verenigde oppositie tweedracht te zaaien in de CPSU. Die zou de partij verzwakken in een periode dat het imperialisme de Sovjet-Unie belaagde. De partijsecretaris pakte de oppositieleiders op een bijeenkomst van het centraal comité van de CPSU in juli 1926 hard aan, nadat zij het tirannieke partijregime aan de kaak hadden gesteld. Kamenev verloor zijn functie als volkscommissaris voor Binnen- en Buitenlandse Handel en Zinovjev werd uit het politburo gestoten. Trotski ontsprong de dans, maar niet voor lang: in oktober zette het centraal comité hem samen met kandidaat-lid Kamenev uit het politburo. Tegelijk werd Zinovjev het voorzitterschap van de Komintern ontnomen omdat hij zich in de Internationale aan fractievorming zou hebben bezondigd.

Hiermee viel na ruim zeven jaar het doek voor Zinovjev in de Komintern. Vanaf de oprichting in 1919 was hij voorzitter van het EKKI en daarmee van de Komintern geweest. Tijdens de zevende Erweiterte Exekutive, die in november 1926 bijeenkwam en waar Stalin en Boecharin de boventoon voerden, stemden zonder enige discussie alle afgevaardigden – inclusief de CPH-vertegenwoordigers De Visser en De Roo – met Zinovjevs vertrek in. Verder nam men een resolutie aan waarin de oppositie een ‘gevaarlijke rechtse, sociaal-democratische afwijking’ werd genoemd die zich soms met ‘linkse frasen’ maskeerde. Het voorzitterschap van de Komintern werd vervangen door een ‘collectief leiderschap’ in de vorm van een zogeheten *Politisches Sekretariat* (*Politsekretariat* in het jargon). In de praktijk werd Stalins wapenbroeder Boecharin de nieuwe eerste man.⁴

Al kwamen de klappen van Stalin hard aan, zij schakelden de verenigde oppositie niet volledig uit. De dissidenten bleven ageren tegen de ‘rechtse’ politiek van de machthebbers in het Kremlin. Deze zouden de belangen van de Sovjet-Unie hoger aanslaan dan die van de wereldrevolutie. Hierdoor kreeg voor de Komintern-sec-

ties niet de machtsovername in eigen land maar de bescherming van het socialistische moederland de hoogste prioriteit. Trotski wilde bijvoorbeeld het Engels-Russische Eenheidscomité opdoeken vanwege de ‘verraderlijke’ rol van de reformistische TUC-leiders bij de algemene werkstaking in mei 1926. Stalin en Boecharin wilden van geen opheffing weten: het comité was in hun ogen een adequaat instrument om een mogelijke Britse militaire aanval op de Sovjet-Unie te doorkruisen. Dat de Conservatieve regering in Londen niet veel goeds in de zin had, bleek volgens hen nog weer eens in mei 1927 toen Londen de diplomatieke betrekkingen met Moskou verbrak. Met leedwezen zag Stalin het Eenheidscomité in september ter ziele gaan.⁵

Het China-beleid van de CPSU leed volgens de oppositie aan hetzelfde ‘opportunistische’ euvel: het werd gedictieerd door de *raison d’état* van de Sovjet-Unie in plaats van door het streven de Chinese revolutie te bevorderen. Stalin en Boecharin zwoeren bij de alliantie van de kleine CPCh en de nationalistische Kwo-min-tang, geleid door Soen Jat-sen. In het voorjaar van 1927 brak diens opvolger, generaal Tsjang Kai-sjek, met Moskou en onderdrukte hij bloedig de Chinese communisten. Trotski had er regelmatig op aangedrongen dat Moskou en de CPCh de *liaison dangereuse* met de ‘contrarevolutionaire’ Kwo-min-tang zouden opzeggen. De verantwoordelijkheid voor het echec legde hij bij zijn tegenstanders.⁶

Mede als gevolg van het oplopen van de internationale spanningen wilde Stalin koste wat het kost in de CPSU schoon schip maken en elke dreiging in eigen land elimineren. In september 1927 besloot het Präsidium met Stalin in zijn midden Trotski uit het ЕККИ te zetten. In oktober verloor Trotski – evenals Zinovjev – zijn zetel in het centraal comité van de CPSU. Tegen hun aanhangers had Stalin inmiddels ook de geheime politie ГПФ, zoals de Tsjeka sinds enige tijd heette, ingezet. Deze joeg onder meer een betoging uiteen die de oppositie had georganiseerd tijdens de viering van de tiende verjaardag van de Oktoberrevolutie in Moskou. Het verhaal gaat dat bij een tegendemonstratie Van Reesema, die een revolver bij zich had, op Trotski had willen schieten toen die zich vertoonde.⁷

De maat was nu vol: Trotski, Zinovjev en Kamenev werden geroyeerd als lid van de CPSU. Enkele maanden later volgde hun verbanning: Trotski werd naar Alma Ata, de hoofdstad van Kazachstan, gedeporteerd, en zijn kompaan Radek naar Tomsk. Zinovjev en Kamenev kwamen er nog genadig af: zij dienden zich in een provinciestad niet al te ver van Moskou te vestigen. Wellicht dat deze betrekkelijk milde straf te maken had met het feit dat het tweetal spijt had betuigd en met Trotski had gebroken. Ootmoedig verzochten ze weer lid te mogen worden van de partij, wat hun in juni 1928 werd toegestaan.⁸

De CPCh achter Stalin en Boecharin

De onderdrukking door Stalin van de verenigde oppositie werd volmondig gesteund door de Komintern. De negende Erweiterte Exekutive sprak in februari 1928

haar instemming uit met de campagne van de leiding van de CPSU tegen de trotskisten. De 'contra-revolutionaire' oppositie dreigde in de Sovjet-Unie een tweede partij te vormen, wat onder geen beding kon worden getolereerd. Ook in de Komintern was voor hen geen plaats.⁹

De Nederlandse sectie was het hiermee volledig eens. De partijleiding in Amsterdam had zich eerder al ondubbelzinnig achter Stalin geschaard. In de herfst van 1926 schreef *de Tribune*: 'Inderdaad is Stalin op dit moment de leider, door wiens mond de massa's spreken. Hij is de woordvoerder, de verpersoonlijking als het ware van de partij. Het is de partij en de wil der partijgenooten, die hem op deze plaats neerzet.'¹⁰ Het was niet aan de Komintern-secties zich te bemoeien met zijn optreden tegen Trotski en Zinovjev. 'Wij hebben het volste vertrouwen in onze Russische kameraden, die alleen in deze kunnen beoordeelen, wat noodzakelijk is en wat niet. Het kan niet de taak van de revolutionaire arbeiders zijn, de republiek van het proletariaat in den rug [aan] te vallen, nu het van alle zijden belaagd wordt. Integendeel, zij moeten haar in hare verdediging, met alle kracht ondersteunen.' Ten overvloede veroordeelde het partijbestuur in december 1927 formeel de verenigde oppositie.¹¹

In opdracht van de Komintern intensiverde *de Tribune* in de herfst van 1927 de campagne tegen Trotski en Zinovjev. Moskou gelastte dat de organen van de secties de redevoeringen van Stalin en Boecharin zouden afdrukken en de anti-leninistische afwijkingen van de oppositie veroordelen. 'We are sure that these articles when sent to your newspapers will be published in full at the proper time', aldus het Sekretariat.¹² De toon in de CPH-krant werd nu een stuk feller.

Het feit dat de Komintern de partijbladen als megafoon voor de heersende groep in het Kremlin wilde gebruiken, lijkt ook financiële gevolgen te hebben gehad voor *de Tribune*. In de zomer van 1927, toen het aantal abonnees door problemen met het NAS kelderde, zat het blad geheel aan de grond. 'Veel, veel geld moeten we hebben, en zeer spoedig', zo liet het partijbestuur weten. Jacob Wiesenbron, directeur van de drukkerij van de CPH, verklaarde dat het voortbestaan van de krant aan een zijden draadje hing. Hij reisde tevergeefs naar Moskou voor bijstand. Enige tijd later waren de geldzorgen voor *de Tribune* echter ineens voorbij. Een paar dagen nadat de geheime circulaire door de Komintern was verstuurd, maakte de CPH plompverloren bekend dat het dagblad meer pagina's zou krijgen en bovendien rijkelijk zou worden geïllustreerd. Hetzelfde gebeurde met communistische kranten elders in Europa, wat doet vermoeden dat het hier om een door Moskou gecoördineerde en gefinancierde campagne ging.¹³

Met deze financiële donatie op zak beijverde het Nederlandse partijorgaan zich dag in dag uit de standpunten van Stalin en Boecharin te propageren en Trotski aan te vallen. Het enige probleem dat de CPH-top had, was dat men niet goed werd ingelicht over de maatregelen die in de Sovjet-Unie tegen de dissidenten werden genomen. Door deze onzekerheid had *de Tribune* de grootste moeite zich te verdedigen

tegen het 'gehuil' in de 'vijandige' pers dat de oppositieleiders zouden zijn verbannen. Na weken van geschipper moest het partijorgaan eind januari 1928, nadat Moskou had gesproken, de juistheid van deze berichten erkennen. Op het zesde wereldcongres, in de zomer van 1928, beklaagde De Visser zich erover dat de secties niet tijdig waren geïnformeerd.¹⁴

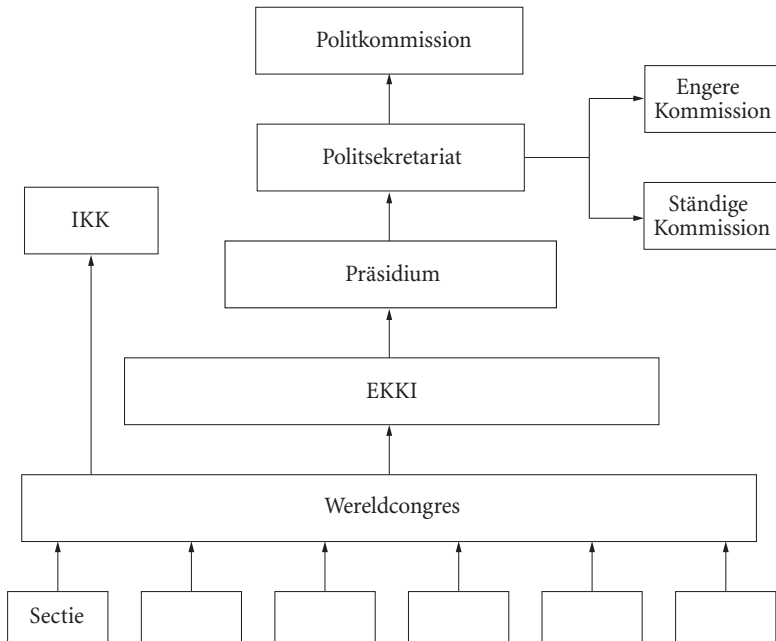
Centralisatie en russificatie

Ten tijde van de machtsstrijd in de top van de CPSU raakte het proces van centralisatie van de Komintern in een versnelling. Deels was dit het gevolg van de eigen dynamiek van min of meer autonome ontwikkelingen als oligarchisering en bureaucratisering van het apparaat. In het midden van de jaren twintig dijen leidinggevende gremia als het Sekretariat en het Präsidium behoorlijk uit.¹⁵ Deze instanties werden hierdoor logger: zij functioneerden trager en konden minder slagvaardig reageren. Dit maakte de instelling van nieuwe, kleinere coördinerende organen noodzakelijk. Aan deze concentratie van de besluitvorming leverde de winnende factie van Stalin maar al te graag een bijdrage: die vergrootte immers de greep van Moskou op de wereldorganisatie en haar secties.

De belangrijkste verandering in het bestuur van de Komintern was de reeds vermelde invoering van het Politsekretariat in de herfst van 1926, ter vervanging van het voorzitterschap van de Komintern. Het door het Präsidium gekozen Politsekretariat kan min of meer als de voortzetting van het Sekretariat worden beschouwd, dat later (evenals het Orgbüro) werd opgeheven. Vergeleken met zijn voorganger waren de volmachten van het Politsekretariat aanzienlijk uitgebreid. Het diende de besluiten van het ЕККИ en het Präsidium voor te bereiden en als uitvoerend orgaan te fungeren. Ook was het gerechtigd om zelf besluiten te nemen.¹⁶ Verder koos het Politsekretariat uit zijn midden twee ondersteunende commissies. Zij bestonden grotendeels uit dezelfde personen en hun functies overlaptten elkaar ten dele. De *Ständige Kommission* moest vooral toezicht houden op de bedrijfsvoering van de Komintern – personeelszaken, het beheer van gebouwen en dergelijke. De *Engere Kommission* kreeg als taak de conspiratieve en administratieve aangelegenheden te controleren.¹⁷

Het Politsekretariat werd zo het nieuwe politieke zenuwcentrum van de Komintern. Het kwam wekelijks bijeen. Russen, zoals Boecharin, Pjatsnitski en Manoeïlski, maakten er de dienst uit. Ook de Fin Kuusinen maakte deel uit van de leidende kern. Tot het tweede echelon behoorden Togliatti (Ercoli), Smeral en Roy. Lozovski was kandidaat-lid, evenals Humbert-Droz, Murphy en Molotov.¹⁸ Zij allen gaven leiding aan onder meer de ЕККИ-afdelingen en de Länderssekretariate.

Deze in maart 1926 ingevoerde *Länderssekretariate* waren administratief-ondersteunende afdelingen, die elk een bepaald geografisch-cultureel gebied bestreken. Zij waren geënt op de Sprachgruppen die de Komintern aan het begin van de jaren twintig had gekend. De Länderssekretariate hadden tot taak beslissingen van de

*Figuur 1. Organisatiestructuur Komintern 1926–1929
(N.B.: In deze figuur is ook al de in 1929 ingestelde, door het Politsekretariat
verkozen Politkommission getekend.)*

Komintern-top ten aanzien van de secties voor te bereiden en op de uitvoering van die besluiten toe te zien. Zij dienden ook de leidende Komintern-instanties continu op de hoogte te houden van de ontwikkelingen binnen de secties. De controle op de aangesloten partijen werd zo vergroot. Togliatti pleitte ervoor dat de Komintern-leiding zich in de toekomst niet zou beperken tot het sturen van instructies, maar actief zou interveniëren in de secties, met behulp van de Ländersekretariate.¹⁹

Bij de indeling van de secties in de verschillende Ländersekretariate wist Moskou kennelijk met de CPH niet zo goed raad. Een voorstel om de Nederlandse sectie samen met die uit Denemarken, Noorwegen, Zweden en IJsland in te delen in het Scandinavisch Ländersekretariat werd door het Präsidium afgewezen. In plaats daarvan besloot het de CPH onder te brengen bij het *Britische Ländersekretariat*. Hiervan maakten ook de communistische partijen van Groot-Brittannië, Ierland, Australië, Zuid-Afrika, Brits-Indië en Indonesië deel uit. De indeling was kennelijk gebaseerd op de wens om partijen uit koloniale landen en de bijbehorende koloniën samen te brengen. Van Reesema woonde de bijeenkomsten van dit orgaan bij.²⁰

In de zomer van 1927 ging de CPH op in het *Anglo-Amerikanische Ländersekretariat*, een samenvoeging van het Britische Ländersekretariat en het Amerikanische

(bestaande uit de communistische partijen van de Verenigde Staten, Canada, Korea en Japan). Bij een nieuwe reorganisatie, in de zomer van 1928, verhuisde de Nederlandse sectie naar het *Mitteleuropäische Ländersekretariat* (MELS).²¹

De Komintern en de RVI

De RVI maakte een vergelijkbaar proces door als de Komintern. Ook in de vakbondsinternationale werden de leidende organen groter en breidde het ondersteunende apparaat zich uit. Tegelijk merkte de RVI de gevolgen van de centralisatie in de Komintern. In het voorjaar van 1925 verdween het Aktionskomitee, waarvan Van Reesema secretaris was geweest. In deze commissie hadden vertegenwoordigers van de Komintern en de RVI formeel op voet van gelijkheid samengewerkt. Hoewel in de praktijk de stem van de Komintern-leiding de doorslag gaf, werd met het opdoeken van het Aktionskomitee ook de fictie opgegeven van twee zelfstandige, naast elkaar functionerende internationale organisaties. In plaats ervan stelde de Komintern een *Gewerkschaftskommission* in. Hierin hadden RVI-leiders als Lozovski en Nin en het hoofd van de Sovjet-Russische vakbonden Tomski zitting, maar de commissie werd gedomineerd door de Komintern-top. 'Dieses neue Gremium, was an die Stelle der formellen Gleichberechtigung trat, verkörperte nun ganz offiziell die organisatorische Unterordnung', aldus de Duitse historicus Tossorff.²²

Dat de RVI in Moskou de tweede viool speelde, bleek ook uit de gevoerde eenheidsfronttactiek ten aanzien van het IVV. Bij de totstandkoming van het Eenheidscomité tussen de Britse en Sovjet-Russische vakbonden in het voorjaar van 1925 stond de RVI grotendeels buitenspel. De tegenstelling tussen Tomski en Lozovski speelde ook hier weer op. De eerste hoopte dat het Eenheidscomité en de samenwerking met het TUC de weg zouden effenen naar het lidmaatschap voor de Sovjet-vakbeweging van het in Amsterdam gevestigde IVV. Tomski en zijn vakbonden hadden allang de belangstelling voor de RVI verloren: zij kwamen nog maar zelden opdagen bij bijeenkomsten van het Vollzugsbüro en protesteerden tegen al te felle aanvallen van Lozovski op 'Amsterdam'. Om existentiële redenen sloeg Lozovski de Sovjet-Britse toenadering met argusogen gade. Het was met de RVI gedaan wanneer de Sovjet-Russische vakbonden, de ruggengraat van zijn organisatie, zich bij het IVV zouden aansluiten. De RVI-secretaris hield vast aan de officiële lijn van een internationale conferentie van IVV en RVI als opmaat naar een fusie – waarschijnlijk omdat de kansen daarop gering waren. Overigens was Lozovski geen tegenstander van samenwerking met de 'linkse Amsterdammers', zolang hij daarbij maar betrokken werd.²³

In deze periode, waarin Stalin en Boecharin – gesteund door Tomski – de 'linkse' oppositie in de CPSU en de Komintern verjoegen, stond Lozovski niet sterk. Zijn positie werd verder verzwakt doordat in het midden van de jaren twintig de aanhang van de RVI in Europa stagneerde. Bovendien waren er afgezien van de CGTU

maar weinig organisaties lid van de internationale: voor het grootste deel bestond de RVI uit weinig gestructureerde ‘minderheden’ binnen de reformistische bonden.²⁴ De toetreding van het NAS tot de RVI, ook al was de Nederlandse vakcentrale niet zo groot, was Lozovski dus welkom in zijn gevecht tegen de liquidatiedrift van Tomski. Vooral door toedoen van de leider van de Sovjet-vakbeweging en de Komintern-top zou het RVI-lidmaatschap van het NAS geen lang leven beschoren zijn.

Een omineuze start

Eind goed, al goed – zo zal NAS-voorzitter Sneevliet ongetwijfeld na het kerstcongres van 1925 hebben gedacht. Na een lijdensweg van een jaar of vijf, die de vakcentrale op aanzienlijk ledenverlies was komen te staan (zie bijlage 1), leken met de formele aansluiting van de vakcentrale bij de RVI nu eindelijk de moeilijkheden voorbij te zijn. ‘Het N.A.S. is ... opgenomen in het internationaal Verbond van revolutionnaire strijdkrachten, waarvan de in de revolutie beproefde miljoenen Russische arbeiders het voornaamste deel uitmaken’, aldus een tevreden NAS-bestuur.²⁵ Verlost van zijn kwelgeest Wijnkoop en gesteund door de CPH en de RVI zou het NAS zich nu kunnen concentreren op zijn herstel.

Van deze hoopvolle verwachting kwam evenwel niets terecht. De problemen met Moskou begonnen al in de tijd dat de vakcentrale zich uitsprak over de aansluiting. Op het congres van de CPSU in december 1925, waar zoals vermeld de ‘linkse’ oppositie werd uitgeschakeld, verdedigde Tomski tot wanhoop van Lozovski de eventuele toetreding van de Sovjet-vakbonden tot het IVV. De NAS-leiding zat met deze berichten uit Moskou enorm in de maag. Zij kon het natuurlijk niet aan haar achterban verkopen dat het NAS tot de RVI toetrad op hetzelfde moment dat de Sovjet-bonden deze de rug toekeerden en zich bij het reformistische IVV aansloten. Nadat het CPSU-congres de zaak wat in het midden had gelaten, ontkende het centraal comité later expliciet het ‘contra-revolutionnaire gezwets’ dat de Sovjet-vakbeweging naar ‘Amsterdam’ ging. Sneevliet kon opgelucht ademhalen. Op de voorpagina van *de Arbeid* liet hij pontificaal tegenover de uitspraken van Tomski het volstrekt afwijzende commentaar van Lozovski en het centraal comité afdrukken.²⁶

Moskou mocht dan minder openlijk naar de gunsten van het IVV dingen, feit bleef dat de Komintern vasthield aan zijn eenheidsfronttactiek en de blik op de reformistische vakbeweging en haar linkervleugel gevestigd hield – ook in Nederland. Dit leidde spoedig tot een nieuwe onaangename gewaarwording voor de NAS-leiding. Ten tijde van het Kerstcongres, waarop het NAS had besloten tot aansluiting bij de RVI, was Van Lakerveld uit Moskou in Amsterdam gearriveerd met in zijn bagage de beruchte Komintern-resolutie waarin de CPH werd gemaand zich meer op Fimmen en minder op het NAS te richten (zie het vorige hoofdstuk). De NAS-bestuursleden konden hiervan nota bene pas kennisnemen nadat de SDAP de resolutie in handen had gekregen en deze in *het Volk* had gepubliceerd. Onder meer

lazen zij dat de Komintern-top meende dat de NAS-leiding gemakkelijk weer in haar oude sektarische fouten kon vervallen. Sneevliet en Dissel lieten de RVI weten teleurgesteld te zijn in deze gang van zaken. Ze spraken de verwachting uit dat Moskou in de toekomst rechtvaardiger over het NAS zou oordelen.²⁷ Lozovski zou hier toe wel bereid zijn geweest, maar de Komintern-leiding niet: uit de resolutie bleek duidelijk dat zij minder verwachtte van Sneevliets vakcentrale dan van Fimmen.

Eenheid

Een andere ontwikkeling die in 1926 voor onrust in het NAS zorgde, was de verschijning van *Eenheid*. Naast *Trade Union Unity* verschenen in Duitsland en België al enige tijd periodieken die de eenheid tussen Amsterdam en Moskou propageerden. In Nederland vormden Fimmen en Piet Schmidt – die eveneens tot de SDAP behoorde en voor het NVV werkte – de redactie.²⁸ Zoals vermeld was van dit blad al in de herfst van 1925 sprake geweest, maar kennelijk had Fimmen gehoor gegeven aan de wens de uitgave op te schorten tot na de aansluiting van het NAS bij de RVI. Dit nam niet weg dat het NAS er veel moeite mee had, evenals de CPH overigens. In het kielzog van *Eenheid* ontstonden in verschillende plaatsen zogeheten ‘Eenheidscomités’, die met het blad colporteerden. Fimmen werd hiervan de informele leider.

Het redactionele credo van Fimmen en Schmidt was helder en zal de Komintern zeer hebben aangesproken: ‘wij willen de éénheid in de vakbeweging, nationaal en internationaal: *organisatorische éénheid*’.²⁹ Wat betreft dat laatste propageerde het duo het samengaan van het IVV en de RVI. De arbeiders over de hele wereld waren gebaat bij een krachtige, strijdbare, ongedeelde Internationale. Een stap in de goede richting was het lidmaatschap van de Russische vakbonden van het IVV, zonder voorwaarden vooraf. Deze opvatting maakte de redacteuren bij vele sociaal-democratische partijgenoten meteen verdacht – ook al omdat zij met nadruk de ‘ontzaglijke beteekenis der Russische revolutie’ onderstreepten. Insinuaties dat *Eenheid* door Moskou zou worden betaald, ontkende de redactie ten stelligste: Fimmen zou de tekorten van het blad uit eigen zak bijpassen. Niettemin bleven deze geruchten aanhouden.³⁰

De internationale doelstelling van *Eenheid* werd min of meer ook door het NAS en de CPH onderschreven. Anders lag het met de nationale taak die het blad zag. In Nederland zou de eenheid vorm moeten krijgen door het samengaan van NVV en NAS. Dit betekende volgens Fimmen ‘dat het N.A.S. zich daartoe heeft op te lossen in het N.V.V.’. Gezien de onderlinge krachtsverhoudingen was er geen andere mogelijkheid, aldus Fimmen: het was niet meer dan ‘samensmelting, d.w.z. opnemning van den kleinere door den grootere’.³¹

Deze opvatting schoot het NAS natuurlijk in het verkeerde keelgat. Sneevliet – die veronderstelde dat Tomski achter de uitgave van *Eenheid* zat – zag een organisatorisch samengaan niet als vertrekpunt, maar pas als sluitstuk van het toenaderingsproces.³² De verschillende vakcentrales moesten in een gezamenlijke strijd

tegen de bourgeoisie naar elkaar toe groeien; de eenheid moest van een revolutionaire geest doortrokken zijn. Daarbij was de uitbouw van het NAS dringend noodzakelijk. Hoe sterker deze was, hoe groter de kans dat de eenheid ooit kon worden verwezenlijkt. Sneevliet deed Fimmens opvatting van eenheid af als 'liquidationistisch'. Met citaten van Lozovski en ook van Tomski trachtte de NAS-leiding aan te tonen dat Moskou evenmin van oordeel was dat de strijd voor de eenheid het opheffen van de zelfstandige organisaties zou betekenen. 'Uitbouw, versterking – niet afbouw, ondermijning is het parool! Daar kan geen twijfel over bestaan', zo vat te Sneevliet het NAS-standpunt samen.³³

Geheel zeker van zijn zaak was de NAS-voorzitter echter niet. Toen hij vernam dat Tomski naar Parijs was afgereisd, zocht hij samen met Bouwman de leider van de Sovjet-vakbonden op. Sneevliet wilde hem spreken over de 'contrarevolutionaire' tactiek van Fimmen (die Tomski inmiddels al in de Franse hoofdstad had bezocht) ten aanzien van het NAS.³⁴ Tijdens de ontmoeting, die eind maart 1926 plaats had, zou Tomski hebben beloofd in Moskou de inhoud van *Eenheid* te laten onderzoeken. Sneevliet vroeg hem verder een conferentie met Fimmen te beleggen waarop zij gedrieën de samenwerking tussen *Eenheid* en het NAS op gang konden brengen. De Parijse bespreking leidde echter tot niets: op formele gronden weigerde Tomski later schriftelijk alle medewerking. Sneevliet verloor hierdoor zijn laatste restje vertrouwen in hem. 'Er is al reden aan te nemen dat de combinatie Stalin-Tomsky spoedig voeren zal tot vernietiging der R.V.I.', schreef hij in de herfst aan Roland Holst. Eerder had Sneevliet Lozovski gewaarschuwd dat het NAS zich gedwongen zag Fimmen te bestrijden, wanneer deze zich niet zou matigen.³⁵

Britse mijnwerkersstaking

Een prachtige gelegenheid voor het NAS en de reformistische bonden om tot 'strijdbare' samenwerking te komen, deed zich voor tijdens de algemene staking in Groot-Brittannië in mei 1926. Deze was uitgebroken nadat de Conservatieve regering een verlaging van de mijnwerkerslonen had doorgevoerd. De TUC beëindigde deze solidariteitsactie al snel. De mijnwerkers zelf staakten daarentegen nog tot november door. Zij ontvingen daarbij ruime financiële steun uit Moskou, dat minstens 270.000 pond ter beschikking zou hebben gesteld. Ook het NAS zamelde geld in en kon in totaal 2500 pond overmaken.³⁶ Pogingen om gezamenlijk met het NVV en de 'Eenheidscomités' op te trekken mislukten. Het NVV liet het – evenals het IVV – aanvankelijk afweten en de comités mochten van Fimmen en Schmidt uitsluitend met de IAH in zee gaan. Toen het NVV uiteindelijk ook in touw kwam, riep Fimmen op de samenwerking met de IAH te staken en de campagne van het NVV te ondersteunen.³⁷

Ook bij de boycot van schepen die in Nederlandse havens voor Engeland bestemde goederen wilden laden, stond het NAS alleen. De NFT had van de RVI opdracht tot de boycot gekregen. Bouwman klopte ettelijke keren bij de tot het NVV

behorende Centrale Bond van Transportarbeiders aan om deze actie samen te organiseren, maar kreeg nooit antwoord. Ook de ITF van Fimmen hield de boot af. Nadat de algemene staking was afgelopen, zag die geen noodzaak meer het laden en vervoeren van voor Engeland bestemde steenkool te verbieden. Het NAS was hierover ontsteld omdat de mijnwerkers doorstaakten. Sneevliet telegrafeerde Lozovski: 'Bitte sofort Einfluss auf Fimmen ausueben für erneuerte Aktivitaet.'³⁸ Later klaagde de NAS-voorzitter over Fimmens passiviteit zijn nood bij Boecharin, toen hij die in Berlijn ontmoette. De Sovjet-leider zou de houding van de ITF-secretaris 'verbrecherisch' hebben genoemd.³⁹

Tegen deze achtergrond is het geen wonder dat van de gesprekken over eenheid die de NFT en de Centrale Bond in het voorjaar voerden, niets terecht kwam. Deze besprekingen hadden plaats onder auspiciën van de ITF van Fimmen. Bouwman en Sneevliet waren overigens al weinig geestdriftig over de onderneming. Zij verdachten de reformisten ervan uit te zijn op de verzwakking van het NAS door de vakcentrale een van haar sterkere organisaties afhandig te maken. Ook de RVI was die mening toegedaan en zij ontraadde de NFT verdere stappen. Het NAS zou later de hele geschiedenis afdoen als 'een typisch voorbeeld van het kunstmatig werken voor organisatorische eenheid door onderonsjes van leiders'.⁴⁰ De mislukking vergrootte de argwaan binnen het NAS ten aanzien van Fimmens eenheidsbeweging.

CPH kritiseert Fimmen

Niet alleen het NAS trok over *Eenheid* bij Moskou aan de bel, ook de CPH deed dat. Met deze zaak belastte De Leeuw zich. Hij was een van de rijzende sterren in de partij. Alex de Leeuw (1899–1942), advocaat van beroep, was in 1921 lid geworden van de CPH. In de partij noemde hij zich De Vries. De Leeuw behoorde eerst tot het kamp van Wijnkoop, maar had deze in mei 1925 laten vallen. Hij trad toe tot het partijbestuur en het presidium, was redacteur van *de Tribune* en zou zich ontpoppen als partijtheoreticus. De Leeuw zwoer bij de internationale discipline en bij de leidende positie van Moskou in de Komintern.⁴¹

In juli 1925 was De Leeuw Wins als partijsecretaris opgevolgd. In deze functie liet hij de Komintern-leiding weten dat zijn partij ernstige bezwaren koesterde tegen het optreden van Fimmen. Door de nadruk te leggen op organisatorische eenheid joeg deze het NAS op de kast. Hierdoor kon de CPH de Komintern-opdracht niet uitvoeren als *trait d'union* te fungeren tussen het NAS en de linkervleugel in het NVV.⁴² Tegelijkertijd keerde hoofdredacteur Manuel zich in *de Tribune* tegen Fimmen. Hij beschuldigde hem ervan met hetzelfde bijltje te hakken als eerder het driemanschap, door de versterking van de – nog altijd weinig krachtige – linkervleugel in het NVV te zoeken in het smoren van het NAS. Het was volgens Manuel dwaasheid te denken dat de revolutionaire NAS-leden zomaar naar de reformistische beweging konden worden overgeheveld. Hoewel hij van mening was dat het NAS-orgaan *de Arbeid* zijn toon tegen *Eenheid* wat moest matigen, verheel-

de Manuel niet dat in zijn ogen Fimmen de meeste schuld droeg aan de nieuwe strubbelingen.⁴³

Zo trok de CPH-leiding zowel in de beslotenheid als in het openbaar duidelijk partij voor het NAS en niet voor Fimmen. Manuel zag in dat goede relaties met de vakcentrale tot voordeel waren van de partij. De invloed van de CPH in het kleinere NAS was veel groter dan in het grote NVV: in deze periode waren van de ruim 1500 partijleden er 725 in het NAS georganiseerd en 250 in het NVV. Manuels stellingname was echter strijdig met de directieven van Moskou. De Komintern-afgevaardigde op het partijcongres van mei 1926, Unger, zag dat in. Hij schreef aan het Präsidium over Manuel dat die 'der den meisten Genossen was Energie und geistige Fähigkeiten betrifft, überlegen ist, [aber] den Ultralinken gegenüber eine sehr schwankende Haltung einnimmt'. Manuel zou te veel de lieve vrede met de NAS-leiders Sneevliet en Bouwman willen bewaren.⁴⁴

Aan deze dwaling werd de partijtjop herinnerd door de jonge diamantbewerker Paul de Groot (1899–1986). Beschreven is reeds dat hij tijdens zijn verblijf in België voor het communisme was gevallen. In april 1923 werd De Groot vanwege zijn politieke activiteiten dat land uitgezet. Na omzwervingen door Duitsland en Frankrijk keerde hij in het najaar van 1925 terug naar Amsterdam, en liet hij zich overschrijven van de PCF naar de CPH. Ook was hij actief in de bij het NVV aangesloten Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond.⁴⁵

Na zijn toetreding kwam De Groot vrijwel meteen in botsing met de leiding van de CPH. Met de laatste resolutie van de Komintern in de hand stelde de nieuwkomer vast dat Manuel de gegeven richtlijnen negeerde en zich veel te vriendelijk opstelde tegenover het NAS. De Groot stond geheel achter Fimmen. Hij werd vaste medewerker van *Eenheid* en bepleitte eenheid door 'onvoorwaardelijke' samensmelting van NVV en NAS. Het conflict met het partijbestuur zou zo hoog oplopen dat De Groot in februari 1927 uit de CPH stapte. Nadat op een vergadering NAS-voorman Brandsteder zijn brandende pijp in het gezicht van De Groot had gegooid, bedankte deze stante pede. Al een dag later kwam hij op zijn besluit terug. De partijleiding wilde hem echter pas weer als lid inschrijven wanneer hij de op het NAS gerichte politiek zou goedkeuren. De Groot weigerde en zou tot juni 1928 buiten de CPH blijven staan.⁴⁶

De Komintern kiest voor Fimmen

In zijn tirade tegen Manuel bleek De Groot inderdaad het standpunt van de Komintern haarfijn te hebben verwoord. Terwijl in Nederland de voor- en tegenstanders van *Eenheid* elkaar in de haren vlogen, besprak in maart 1926 in Moskou de reeds vermelde Holländische Kommission onder voorzitterschap van Humbert-Droz niet alleen het lot van Wijnkoop, maar ook de Nederlandse vakbondskwestie. De ontwerp-resolutie die de commissie opstelde, werd door het Präsidium overgenomen.⁴⁷

Vergeleken met het oordeel van december 1925 schoof de Komintern in deze uitspraak – die uitsluitend bestemd was voor het partijbestuur – nog meer op in de richting van Fimmen. Moskou vond de Eenheidsbeweging ‘eine äusserst wichtige Erscheinung’, die de CPH veel positiever tegemoet diende te treden. ‘Die Partei muss in ihrem Organ absolut die persönlichen Angriffe gegen Fimmen und die linke Bewegung der NVV einstellen ... Sie muss ferner alles tun, damit die Organe der NAS in dieser Hinsicht eine gleiche Politik befolgen. ... Unsere Taktik der Gewerkschaftseinheit ... erfordert ein loyales Zusammenarbeiten mit der Amsterdamer Linken im allgemeinen und mit Fimmen im besonderen.’⁴⁸

Van Overstraeten en Hoernle, die in april 1926 door de Komintern naar Nederland waren gezonden om een scheuring in de CPH te voorkomen, kregen naast deze epineuze opdracht de minstens zo zware taak om op basis van de nieuwe resolutie de problemen tussen Fimmen, het NAS en de CPH op te lossen.⁴⁹ Na een gesprek met alle hoofdrolspelers zagen zij al snel het hopeloze van hun instructies in. Aan Moskou rapporteerden zij dat Sneevliet niet de indruk wekte de eenheid serieus te nemen en dat Fimmen eigenlijk geen zaken wilde doen met de NAS-voorzitter. Tot overmaat van ramp bleek de CPH-leiding nog steeds op de verkeerde partner te vallen: in plaats van op Fimmens *Eenheid* richtte zij zich vooral op het NAS. De partij stond volgens Hoernle en Van Overstraeten niet volledig onder invloed van de vakcentrale, zoals bijvoorbeeld Wijnkoop en De Groot beweerden, maar het omgekeerde was zeker ook niet het geval: ‘die Zusammenarbeit mit dem NAS [ist] immer noch nicht so, dass die Partei die wirklich politische Führung in Haenden hat’.⁵⁰

CPH blijft aan het NAS hangen

Van de zeer heldere uitspraak van het Präsidium trok het CPH-bestuur zich weinig aan bij de voorbereiding van het partijcongres in mei 1926. Toen Hoernle zich in Amsterdam meldde, schrok hij van de nietszeggendheid van de onder auspiciën van Manuel opgestelde ontwerp-resolutie over de vakbewegingseenheid. De houding die het NAS tegenover het NVV moest aannemen, was hierin naar zijn mening veel te onduidelijk gebleven. De Komintern-vertegenwoordiger scherpte eigenhandig het concept aan. Toen deze wijzigingen op het congres werden ingediend, kwam het tot protesten van NAS-zijde. Een speciaal ingestelde commissie moest een uitweg vinden. Het eindresultaat was een opsteker voor het NAS: vastgelegd werd dat eenheid in de strijd voorafging aan organisatorisch samengaan, zoals Sneevliet ook altijd had gesteld. Verder kende de resolutie niet de hoogste prioriteit toe aan het werken van de partijleden in het NVV. Daartegenover stond wel dat de overheveling van linkse NVV’ers naar het NAS nadrukkelijk werd afgewezen.⁵¹

Eigenlijk was de resolutie nog te algemeen gesteld, vond Hoernle. Hij beklagde zich er bij Moskou over dat Van Overstraeten en hij geen reactie hadden gekregen op hun verzoek om meer precieze tactische aanwijzingen, bijvoorbeeld met betrekking tot de kwestie van de uitbouw van het NAS. Volgens de congresresolutie moest

hieraan ‘met kracht’ worden gewerkt. Het Komintern-tweetal was het hiermee grondig oneens: ‘Neue Verbände des NAS sollen nicht gegründet werden. Bestimmte lebensunfähige Zwergverbände sind so schnell wie möglich in die reformistischen Gewerkschaften überzuführen.’⁵² Deze kwestie kon natuurlijk niet openlijk behandeld worden, aldus Hoernle, om het NAS niet op stang te jagen.

De Komintern wijst CPH en NAS terecht

De Komintern kon natuurlijk niet tevreden zijn over deze opstelling van het CPH-congres. ‘Die Gewerkschaftsresolution soll nicht bestätigt werden, da sie nicht korrekt ist’, zo oordeelde het Britische Ländersekretariat nadat Van Reesema verslag had uitgebracht. De reden was ongetwijfeld het NAS-vriendelijke karakter van de resolutie, die een bevestiging leek van de vrees in Moskou dat de CPH een marionet van Sneevliets vakcentrale werd.⁵³

Het Ländersekretariat bereidde een nieuw standpunt voor, dat korte metten maakte met de resolutie van het Nederlandse partijcongres. Het werd vrijwel ongewijzigd door de leiding van de Komintern overgenomen.⁵⁴ Half juni werd de CPH-leiding hiervan schriftelijk op de hoogte gesteld. Onomwonden kreeg zij te verstaan dat het zaak was ‘sich vom NAS als Partei selbstaendig zu machen, andererseits in den grossen reformistischen Verbaenden Fuss zu fassen’. Op dit laatste punt moest de nadruk vallen. Over het NAS toonde de Komintern zich misnoegd: de vakcentrale maakte geen werk van de eenheid met het NVV. Sneevliet diende dan ook onmiddellijk een eenheidscongres met de reformistische bonden te beleggen. Of dit al niet erg genoeg was, waagde de Komintern zich ook nog aan het hete hangijzer van de kleine federaties: de CPH moest zich voor hun opheffing inzetten – hetgeen sterk leek op de ‘NAS moet kapot’-politiek die Wijnkoop volgens het NAS altijd had gevoerd.⁵⁵

De stellingname van de Komintern verschilde als dag en nacht van de gezamenlijke eenheidsresolutie van NAS en RVI en van de verklaring van Nin op het NAS-congres. Volgens deze uit 1925 daterende uitspraken – die de grondslag vormden voor de aansluiting van het NAS bij Moskou – was vakbondseenheid pas mogelijk op revolutionaire basis (‘onverzoenlijke klassenstrijd’). Ook stond zij haaks op de resolutie die het CPH-congres – met slechts één stem tegen én met de zegen van Hoernle en Van Overstraeten – kort daarvoor had aangenomen.

De CPH-leiding realiseerde zich ongetwijfeld dat uitvoering van de Komintern-instructies het einde zou betekenen van het ‘strijdgenootschap’ met het NAS. Zover wilde zij het niet laten komen. Aan het ЕККИ schreef het partijbestuur ‘dass neben der erreichten Zusammenarbeit mit dem NAS, welche aufrecht erhalten bleiben soll – wir es als unsere Hauptaufgabe rechnen in die reformistischen Verbaende hinein-zudringen’. Tegen de uitdrukkelijke wens van haar lastgevers in Moskou in streefde de partijleiding ernaar primair haar gerichtheid op het NAS in stand te houden. Ze maakte de Komintern attent op de hierboven reeds signaleerde tegenstelling tus-

sen enkele van de directieven betreffende het NAS en eerdere aanwijzingen van de RVI. Verder wees zij erop dat het NAS de opheffing van de niet-levensvatbare bonden zou opvatten als het voorspel tot een algehele liquidatie. Dit voornemen zou Wijnkoop, wie dit altijd al voor ogen zou hebben gestaan, in de kaart spelen.⁵⁶ Ten slotte ontkende de CPH tegenover het EKKI bij hoog en bij laag dat zij van het NAS afhankelijk was. Als bewijs hiervoor voerde het bestuur het – hoogstwaarschijnlijk na de ontvangst van de brief van Moskou genomen – besluit aan om de partijleden op te dragen actief te worden in de Eenheidscomités, teneinde de linkervleugel in het NVV te steunen.⁵⁷

Met deze laatste stap zal de CPH de Komintern ongetwijfeld een plezier hebben gedaan. Fimmen en Schmidt zaten daarentegen niet op de hulp van de CPH te wachten, want zij raakten erdoor in een lastig parket. Volgens hun tegenstanders in de SDAP bood *Eenheid* de communisten een prachtige dekmantel om in het NVV te wroeten. De twee redacteurs verzetten zich met hand en tand tegen de communistische infiltratie in hun beweging. In hun blad gaven zij de CPH er flink van langs: ‘Er is wellicht geen land ter wereld, waar “het Communisme” er zóó miserabel aan toe is, als juist in Nederland.’⁵⁸ Een aantal CPH-leden dat tevens lid was van het NAS, drong er tevergeefs bij de partijleiding op aan Fimmen nu aan de kant te zetten. Ondanks de scheldkanonnades wilde deze het werk in *Eenheid* – weliswaar kritisch – voortzetten.⁵⁹ Het NAS was dit echter niet van plan, waardoor de CPH in een netelige positie verzeild raakte.

De CPH voor het blok gezet

Onder druk van Moskou was de CPH actiever geworden in de Eenheidsbeweging. De partij slikte de openlijke vernederingen van Fimmen en Schmidt omdat de Komintern haar weinig keus liet. Tegelijkertijd stak de partijleiding – zeker niet in lijn met de directieven uit Moskou – meer energie in een goede verhouding met het NAS. Deze spagaat was mogelijk zolang het NAS althans nominaal de Eenheidsbeweging steunde. Toen het tot een officiële breuk tussen Sneevliet en Fimmen kwam, zag de CPH zich gedwongen te kiezen.

De herfst van 1926 bracht het langverwachte openlijke conflict tussen *Eenheid* en NAS. Op een bijeenkomst van de colporteurs van het blad was een beginselverklaring aangenomen waarin wederom klip en klaar werd gesteld dat het NAS zich in het NVV moest oplossen. Schmidt strooide zout in de wond door te schrijven dat de vakcentrale ‘niet de geringste beteekenis’ zou hebben. Ook werd het NAS ervan beschuldigd het gemunt te hebben op ontevreden NVV-leden.⁶⁰ In deze anti-NAS-campagne van *Eenheid* stond De Groot (toen nog CPH-lid) vooraan.⁶¹

Voor het NAS was nu de maat vol. *Eenheid* was evenals Wijnkoop uit op de vernietiging van de revolutionaire vakcentrale, concludeerde Sneevliet. Hij vatte het beginselprogramma op als een openlijke oorlogsverklaring. Het NAS-bestuur besloot zijn toezegging in de eenheidsresolutie van april 1925 om de door Fimmen geleide

linkse stroming in het NVV te steunen, in te trekken en alle medewerking aan de Eenheidscomités te staken. Daarbij bleef het niet: aangekondigd werd dat Fimmen openlijk zou worden bestreden.⁶² Op dit besluit was ook het verloop van de Britse mijnwerkersstaking van invloed. Sneevliet weet de mislukking hiervan aan het uitblijven van steun van de reformistische bonden. In het Engels-Russische Eenheidscomité had hij steeds minder fiducia.

Door deze breuk kwamen het NAS en de CPH eveneens tegenover elkaar te staan. Om te beginnen meende Sneevliet dat het NAS door zijn communistische 'bondgenoot' veel te weinig in bescherming was genomen tegen de liquidatiedrift van Fimmen. Belangrijker evenwel was de competentiestrijd waarin de twee organisaties kwamen te verkeren. Het NAS wilde zijn leden uit de Eenheidscomités halen, terwijl de CPH haar aanhangers juist opdroeg hierin actief te blijven. Volgens de leninistische commandostructuur dienden de communistische NAS-leden aan de partij te gehoorzamen en niet aan de vakcentrale, maar Sneevliet – voorzitter van het NAS én lid van het partijbestuur van de CPH – was niet van plan zich te schikken. Hij verwachtte weinig heil meer van samenwerking met de door de perikelen met Wijnkoop ernstig verzwakte CPH. Aan Roland Holst schreef Sneevliet dat het NAS zijn lot niet langer aan de partij wilde verbinden. 'Een los verband is het meest gewenst, een verband dus dat zonder het toebrengen van nadeel prijsgegeven kan worden.'⁶³

De CPH-top raakte door deze ontwikkelingen in paniek. Men realiseerde zich dat de door Moskou gewenste vakbondseenheid verder weg was dan ooit en lichte meteen de Komintern in. De partijleiders gaven toe dat zij in het geheel geen vat meer hadden op de communistische NAS-bestuurders; Sneevliet zou volledig zijn eigen gang gaan. Aan hun dringende verzoek om een RVI-vertegenwoordiger naar Nederland te sturen, gaf Moskou geen gehoor.⁶⁴ De CPH kwam vervolgens op eigen initiatief met het NAS tot een vergelijk, waarvoor zij een flinke prijs betaalde. Zo zei de partijleiding toe dat zij haar leden die bij het NAS aangesloten waren, niet zou verplichten in de Eenheidscomités te blijven. Bovendien beloofde zij onder een klein voorbehoud 'krachtig' mee te werken aan de versterking van de bestaande en de oprichting van nieuwe organisaties van het NAS.

Deze concessies van de CPH druisten lijnrecht in tegen de laatste directieven van de Komintern. Uit angst het NAS als bondgenoot te verliezen stelde de partij deze vakcentrale opnieuw boven de linkervleugel van het NVV. Verder repte de communistische leiding in het geheel niet over de opheffing van de lilliputter-federaties of een eenheidscongres tussen NAS en NVV, zoals de Komintern had gedecreteerd. Toch kon de CPH met deze tegemoetkomingen het dreigend onheil niet afwentelen. De inkt van de overeenkomst was nauwelijks droog of het NAS zei haar al op, omdat de CPH haar woord niet zou hebben gehouden.⁶⁵ Hiermee werd het einde van de betrekkingen tussen beide aangekondigd. Ook de CPH begon in de herfst van 1926 genoeg te krijgen van het NAS, zo signaleerde de Centrale Inlichtingendienst.⁶⁶

Zevende Erweiterte Exekutive

Nog voordat deze laatste ontwikkelingen tot Moskou waren doorgedrongen, had het Britische Länderssekretariat de RVI voorgesteld met alle betrokkenen in de hoofdstad van de Sovjet-Unie de Nederlandse vakbewegingskwestie te bespreken. De reactie van de CPH op de juni-brief van de Komintern, waarin zij had gewezen op inconsistenties in de vakbondstactiek van Moskou, had kennelijk effect gesorteerd. Het Länderssekretariat achtte de conferentie nodig omdat 'die Instruktionen, die die RGI gegeben hat, nicht mit denen der KI uebereinstimmen, was zu Reibungen in der Arbeit der KPH fuehrt'.⁶⁷ Blijkbaar was er geen goede afstemming geweest tussen het apparaat van de Komintern en van de RVI; de nieuw ingestelde Gewerkschaftskommission, die de richtlijnen ook nog had bekeken, had kennelijk een steek laten vallen.

Dezelfde Gewerkschaftskommission boog zich aan het einde van 1926 tijdens de vergadering van de zevende Erweiterte Exekutive over de zaak. Het NAS hechtte veel belang aan de besprekingen, want het besloot te elfder ure Molenkamp, die de vakcentrale sinds april bij het Vollzugsbüro vertegenwoordigde, te vervangen door een zwaargewicht, NAS-secretaris Dissel zelf. Lozovski had Sneevliet zelf ook graag present gezien, maar de NAS-voorzitter hield de boot af.⁶⁸ Ook aanwezig was Van Reesema. Namens de CPH waren De Roo en De Visser present. Kennelijk had de partijleiding na de laatste problemen al afscheid genomen van het NAS, want De Visser schoof in een nogal tendentieuus betoog alle schuld over de mislukking van de eenheidsactiek op de vakcentrale af. De paar kleine successen van het NAS op dit punt eigende hij zich zonder blikken of blozen toe. Ook deed De Visser het voorkomen of de CPH samen met Fimmen de linkervleugel in het NVV gestalte had gegeven.⁶⁹

Dat De Vissers woorden in Moskou in goede aarde vielen, bleek uit een artikel van Smoljanski, secretaris van de Gewerkschaftskommission, in het blad *die Kommunistischen Internationale*. Het NAS kreeg hierin veel kritiek te verstouwen. Smoljanski beschuldigde de vakcentrale ervan een 'vernietigingsoorlog' tegen de Eenheidscomités van Fimmen te voeren. Het kunstmatig in leven houden van de kleine federaties noemde hij 'ein klassisches Beispiel für Sektierertum und syndikalistische Routine'. Het NAS was hierover zeer gepikeerd: het voelde zich door Smoljanski in de Internationale belachelijk gemaakt.⁷⁰

Het bleek zo duidelijk dat het NAS de duimschroeven strakker werden aangedraaid. Terwijl Dissel zich uit protest afzijdig hield, nam de Gewerkschaftskommission unaniem een resolutie aan waarin De Vissers visie zeer sterk doorklonk. Dat de CPH het afgelopen jaar meer haar oren naar Sneevliet dan naar Fimmen had laten hangen, bleef onvermeld. De Komintern prees het partijbestuur zelfs vanwege zijn bescherming van de linkse beweging in de reformistische bonden tegen de voortdurende aanvallen van de communistische NAS-leiders. Het eigenmachtige en ongedisciplineerde optreden van deze laatsten werd scherp veroordeeld. De Komintern herhaalde dat het NAS het NVV een concreet eenheidsaanbod moest

doen, en dat de kleine federaties dienden over te gaan naar het NVV. De CPH moest hiervoor in het NAS een 'ideologische campagne' voeren – en dat terwijl ze zich een maand eerder bereid had getoond de groei van de vakcentrale te ondersteunen.⁷¹

Het NAS in alle staten

Het NAS-bestuur reageerde zeer verontwaardigd op de geheime Moskouse uitspraak. De resolutie, die alleen voor de CPH-leiding bedoeld was, werd door Dissel naar Amsterdam opgestuurd. Iedereen was het erover eens dat deze volstrekt onaanvaardbaar was. Het bestuur deed een beroep op de RVI mee te helpen het Komintern-standpunt ongedaan te maken. In een gepeperde brief aan Lozovski liet het doorschemeren dat de grenzen bereikt waren. Dat het NAS de vakbondseenheid wenste, had het laten zien bij solidariteitsacties ten behoeve van de Engelse stakers. Het probleem was echter dat er in de Nederlandse sociaal-democratie geen linkse stroming bestond; de beweging van de bewierookte Fimmen kon daar niet voor doorgaan. Het was voor het NAS duidelijk dat Moskou 'die holländischen Verhältnisse noch immer nicht kennt und darum den richtigen Weg nicht angeben kann'. Dat gold ook de eis de kleine federaties op te doeken. 'Wir im N.A.S. sind der Auffassung, dasz wir genug Preis gegeben haben für unsere Verbindung mit Moskau.' De leiding van het NAS achtte groei de belangrijkste voorwaarde voor de organisatorische eenheid en wilde het ledental van de vakcentrale opvoeren. Zij eiste dat de richtlijnen van de Gewerkschaftskommission werden herzien, en schortte in afwachting daarvan de samenwerking met de CPH geheel op.⁷²

Inmiddels hadden Sneevliet en Bouwman voor het partijbestuur bedankt – iets wat ze in het voorjaar van 1924 ook al eens hadden gedaan. Duidelijker konden ze niet te kennen geven dat zij het NAS boven de CPH verkozen; ze verweten de partijleiding 'Wijnkoopiaanse' trekken. Deze stap viel bijzonder slecht in Moskou, ook al omdat het opgeven van dergelijke functies zonder de toestemming van het EKKI statutair verboden was. In de zitting van het Politsekretariat waar over het voorval werd gesproken, vroeg Lozovski nog om enige terughoudendheid. Gezien het feit dat het NAS veel sterker was dan de CPH kon de laatste zich geen openlijk conflict met de vakcentrale permitteren, zo meende de RVI-leider. Lozovski hield natuurlijk zijn hart vast: het NAS koerste immers regelrecht af op een breuk met Moskou en dus met de RVI. Voor Kuusinen was het evenwel genoeg. Na overleg met Humbert-Droz en De Leeuw, die op dat moment in Moskou verbleef, meende de Fin 'dass die Partei den von den Genossen Sneevliet und Bouwman betriebenen Disziplinbruch scharf rügen muss, dass man übrigens sich freuen kann, dass man diese Genossen aus der Zentrale los ist. Die Partei hat zu lange eine Schwanzpolitik gegenüber dem NAS geführt.' In het bijzijn van onder anderen Boecharin, Pjatnitski en Lozovski besloot het Präsidium een brief aan de CPH-top te sturen waarin Sneevliet en Bouwman onder uit de zak kregen en de bekende standpunten werden herhaald. Hoofdtak voor de CPH bleef de versterking van de linkervleugel in het NVV.⁷³

Bemiddelaar Delobelle

Het Politiekretariat verzocht de RVI een vertegenwoordiger naar Nederland te sturen teneinde de kwestie ter plekke te onderzoeken. Zowel de CPH als Dissel hadden hierom gevraagd. Eerst was er sprake van dat Monmousseau naar Amsterdam zou gaan.⁷⁴ Hij was voorman van de CGTU, de bij de RVI aangesloten vakcentrale die aan het begin van 1927 geheel volgens het boekje de reformistische CGT had voorgesteld te fuseren. Sneevliet had Monmousseau in maart 1926 in Parijs al eens gesproken en bezocht hem nu in februari 1927 om zijn oordeel over de RVI te vernemen. Tevergeefs poogde de NAS-voorzitter Franse steun te verwerven om het beroep van zijn vakcentrale op de RVI tegen de Komintern-resolutie meer kracht bij te zetten.⁷⁵ Monmousseau kwam niet naar Nederland: de RVI vaardigde Alexandre Delobelle af. In het Vollzugsbüro vertegenwoordigde hij de CGTU. Eind maart arriveerde hij in Nederland voor een verblijf van drie weken.⁷⁶

Met de hulp van de als tolk optredende Mannoury voerde Delobelle eerst gesprekken met de top van het NAS. Sneevliet zette uitgebreid de lijdensweg uiteen die de vakcentrale sinds april 1925 had doorgemaakt. Brandsteder bracht daarna het conflict tussen NAS en CPH tot de kern terug: 'Nous faut-il voir Moscou comme ami ou comme ennemi?' De CPH handelde immers niet zelfstandig, maar in opdracht van de Komintern. Delobelle was het met deze kijk volledig oneens, maar kon zich wel een aantal bezwaren van het NAS voorstellen. In zijn overleg met de CPH-leiding nam hij de vakcentrale enigszins in bescherming tegen de heftige kritiek van de partij.⁷⁷ Het was dan ook niet verwonderlijk dat Sneevliet tevreden was met de Franse RVI-vertegenwoordiger, die tegen hem zou hebben gezegd 'dat hij in Moskou zijn best zal gaan doen om de onaannemelijke Komintern-resolutie ongedaan te maken'. Tegelijk twijfelde de NAS-voorzitter eraan of het veel zou uithalen. Omdat Delobelle na zijn vertrek uit Nederland in Parijs werd gearresteerd, was hij niet in staat verslag uit te brengen aan het Vollzugsbüro. De Fransman kon nog wel aan Nin laten doorgeven dat de RVI niet aan de sanering van de kleine NAS-bonden zou moeten vasthouden.⁷⁸

Wat Delobelle wel voor elkaar had gekregen, was dat de leiding van de CPH openlijk ontkende dat zij de opheffing van de kleine federaties nastreefde. 'Ook is het ons oprecht verlangen, dat aan de groei-mogelijkheden van het N.A.S. geen nieuwe belemmeringen in den weg worden gelegd,' meende het partijbestuur. Deze knieval, die opnieuw bezijden de Moskouse directieven was, schoot overigens *Eenheid* weer in het verkeerde keelgat.⁷⁹ Zij hing samen met de nederlaag die de CPH vlak daarvoor bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten had geleden (zie het volgende hoofdstuk). Met het oog op de aanstaande gemeenteraadsverkiezingen wilde de partij een open breuk met het NAS vermijden. Deze opzet mislukte echter: in Amsterdam – het bolwerk van zowel de CPH als het NAS – deed de populaire vakbondsman Kitsz met een eigen lijst aan de raadsverkiezingen mee.⁸⁰ Van een officiële lijst van het NAS was weliswaar geen sprake, maar de vakcentrale maakte er

geen geheim van Kitsz' kandidatuur te ondersteunen. De CPH was woedend over deze actie en hield niet geheel ten onrechte Sneevliet verantwoordelijk. Deze waste echter zijn handen in onschuld.⁸¹

Breuk tussen Moskou en het NAS

De Kitsz-lijst dreef de tegenstellingen tussen Moskou en het NAS op de spits. De Komintern en de RVI stuurden gezamenlijk een telegram aan Sneevliet: 'Fordern Einstellung auftreten gegen Partei-Wahlliste. Fordern Rückziehung Kitsz-Liste und Unterstützung Partei-Liste.' Sneevliet beschouwde het telegram als pure intimidatie. Dat het aan hem gericht was zag hij als een teken 'dat men ten opzichte van mij in het bijzonder booze plannen heeft'. De druk uit Moskou had evenwel een averechts effect. Het NAS trotseerde openlijk de Komintern-voorschriften door aan te kondigen zich bij zijn uitbouw niet uitsluitend op ongeorganiseerde arbeiders te richten, maar ook op reformistische vakbondsleden.⁸²

In Moskou was het geduld eveneens op geraakt. In de zitting van het Politsekretariat van eind april 1927 oordeelde Kuusinen 'dass hier schon die Grenze liegt, wo wir das Spiel nicht weiter fortsetzen wollen ... Jetzt muss man klar Stellung nehmen gegen Sneevliet und Co'. Lozovski, die eerder tegen een harde aanpak van het NAS had gepleit, was op deze bijeenkomst niet present; hij zat in China. Kuusinen bepleitte een openlijke en ondubbelzinnige veroordeling van de lijst-Kitsz. Wanneer de Komintern afstand nam van de 'sectarische klik' rond Sneevliet, zou zij het haar goedgezinde deel van de NAS-aanhang voor zich kunnen winnen en tegelijk Wijnkoop de wind uit de zeilen nemen.⁸³

Samen met Boecharin, Manoeïlski en Humbert-Droz stelde Kuusinen een tweede telegram aan het NAS op. De Komintern-top poogde hierin de leden van de vakcentrale op te zetten tegen hun aanvoerders. Sneevliet zou de eenheidsfronttactiek saboteren, eropuit zijn de CPH te verzwakken en willen breken met de RVI. 'Arbeiders van het N.A.S. ... waarschuwt uw leiders tegen het verder voortgaan op dezen weg!⁸⁴ Het telegram was ook door het Vollzugsbüro ondertekend, in afwezigheid van Lozovski. De RVI-leiding stuurde vervolgens nog een open brief aan het NAS waarin zij de onbeperkte uitbouw veroordeelde en voor het eerst ook openlijk de overheveling van de leden van de kleine federaties naar de reformistische vakbeweging bepleitte.⁸⁵ Met deze lijn werd al direct een begin gemaakt: het IPK der Metaalbewerkers van de RVI zou volgens Dissel de Metaalbewerdersfederatie van het NAS niet als lid hebben ingeschreven, maar hebben geadviseerd op te gaan in het NVV.⁸⁶

Uiterst verontwaardigd nam de NAS-leiding kennis van deze 'grove aanvallen' uit Moskou. De verdachtmakingen wees zij beslist van de hand. Het was voor haar zonneklaar dat de RVI geheel aan de leiband van de Komintern liep en dat Lozovski geen enkele speelruimte had. 'Als de zaak zoo gesteld is: Ekki heeft gesproken, dus moet ieder lid in dien geest handelen, is naar mijn meening ook voor Losofsky de kous af', zo meende Sneevliet niet ten onrechte.⁸⁷ Het NAS-bestuur was verder zeer

verbolgen over het feit dat Moskou niet de ontvangst van het rapport van Delobelle had afgewacht. Nin, die Lozovski bij zijn afwezigheid als secretaris verving, zou tegen Dissel hebben gezegd dat dit niet nodig was, omdat de RVI zich al jaren met het NAS bezighield en van alle details op de hoogte was. De gereserveerde opstelling van Nin zal Sneevliet zijn tegengevallen; per slot van rekening stond de Spanjaard in die tijd in Moskou bekend als een sympathisant van Trotski en een tegenstander van Tomski. In 1928 verloor Nin zijn post bij de RVI; ook werd hij uit de CPSU gezet.⁸⁸

Het NAS snijdt alle banden met Moskou door

De reactie van het bestuur van het NAS loog er niet om. In korte tijd werden alle banden met de RVI, de Komintern en haar Nederlandse sectie verbroken. Om te beginnen werd Dissel meteen uit Moskou teruggeroepen. Op 28 mei 1927 woonde hij voor het laatst een bijeenkomst van de Zentralrat bij, waar hij overigens niet de gelegenheid kreeg het standpunt van het NAS te verdedigen.⁸⁹ Met dezelfde gang bedankten Sneevliet, Bouwman, Brandsteder, Langkemper en een vijftiental andere communistische NAS-prominenten voor de CPH. Zij wensten geen enkele beperking te aanvaarden bij de uitbouw van het NAS.⁹⁰ Vervolgens besloot het bestuur de betrekkingen met de RVI op te zeggen. Het stond bovendien CPH-leden die zich aan de Komintern-directieven gebonden achtten, niet langer toe bestuursfuncties in de vakcentrale te bekleden. In de zuivering die volgde, werd een groot aantal 'communistische elementen' aan de dijk gezet.⁹¹ Bij de verkiezingen voor nieuwe bestuursleden poogde de NAS-leiding ongewenste communisten als 'spionnen' en 'slopers' buiten de deur te houden.⁹² Het resultaat van de maatregelen was voor iedereen helder. De Centrale Inlichtingendienst merkte in haar verslag op: het NAS 'wil zich niets meer van Moskou laten voorschrijven; het heeft zijne volledige zelfstandigheid hernomen'.⁹³

Van de grote schoonmaak in het NAS werd ook Mannoury het slachtoffer. De hoogleraar, die eind 1926 lid was geworden van de Federatie van personeel in openbare dienst, hield vast aan de autoriteit van Moskou. Roland Holst nam het voor Mannoury op. Zij schreef Sneevliet dat het NAS zich schuldig maakte aan 'ketterjagerij' en en zich van dezelfde verwerpelijke middelen bediende als de Komintern. Het leidde tot een tijdelijke verwijdering tussen beiden.⁹⁴

Laatste pogingen van de RVI

'Die RGI kann das NAS entbehren, ob jedoch die revolutionären Arbeiter Hollands die RGI werden entbehren können, wird sich in der nächsten Zeit zeigen,' meende de RVI.⁹⁵ Deze schijnbaar laconieke opstelling kon niet verhullen dat Lozovski de Nederlandse vakcentrale node zag vertrekken. Met zijn circa 14 000 leden behoorde het NAS tot de grotere organisaties van de RVI. Dat het NAS voor Lozovski van belang was, blijkt wel uit het feit dat het Vollzugsbüro zich in de periode tussen het

derde en vierde RVI-congres (juli 1924 – maart 1928) maar liefst 28 keer met de Nederlandse vakbeweging bezighield. Het NAS stond hiermee op de zesde plaats van een lijst van 58 landen waarover de RVI-top zich boog – na voor Moskou belangrijke landen als Engeland, Frankrijk, China, Duitsland en de Verenigde Staten. Bovendien zat de RVI in deze jaren in feite in het slop: volgens Tosstorff was in de internationale vakbeweging 'der organisierte kommunistische Einfluss nicht nur nicht über das Jahr 1924 hinausgewachsen, sondern vielerorts zurückgegangen'.⁹⁶

De RVI gaf zich dan ook niet meteen gewonnen. Op de verbreking van de betrekkingen door het NAS-bestuur reageerde het Vollzugsbüro met te herhalen dat het geenszins op de liquidatie van de vakcentrale uit was. Wel eiste Nin handhaving van de internationale discipline. 'Die angeschlossenen Organisationen sind nicht berechtigt, Resolutionen derjenigen Internationale zu ignorieren.' Ook liet de RVI weten dat haar standpunt over de kleine federaties niet nieuw was. 'Sie stellt sozusagen unsere traditionelle Anschauung dar, welche sogar vor Euren Vertretern gebilligt wurde, bei der wiederholten Erörterung dieser Frage im Vollzugsbüro.' Deze verwijzing naar de toezegging van Bouwman tijdens zijn gesprekken met Lozovski en Nin twee jaar eerder was pikant, en het is niet verwonderlijk dat het NAS-bestuur er het zwijgen toe deed.⁹⁷ Het schoffeerde de RVI verder door in de herfst van 1927 de Duitse communistische dissident Schumacher in Amsterdam te laten spreken over de schadelijke invloed van de KPD en de RVI op de onafhankelijke revolutionaire vakbeweging in Duitsland.⁹⁸

Machteloze communistische oppositie in het NAS

Het was overduidelijk dat de NAS-leiding, die nota bene voor het overgrote deel uit communisten bestond, zelf wenste te bepalen wat goed voor haar organisatie was. Nadat de Komintern aan het bestaansrecht van de kleine federaties begon te morrelen, ging de deur op slot. Bij zijn pogingen het NAS voor de RVI te behouden, kon Moskou rekenen op een groep communistische leden in de vakcentrale.⁹⁹ Op initiatief van de CPH werd in juli 1927 het 'Comité voor handhaving der aansluiting van het N.A.S. bij de R.V.I.' opgericht. Secretaris werd Van Wijngaarden. Hij was na zijn verblijf in Moskou als NAS-vertegenwoordiger bij de RVI in de zomer van 1925 als communist teruggekeerd.¹⁰⁰ Het Comité wilde voorkomen dat het NAS zich van de RVI zou afscheiden. Het kante zich verder tegen de royementen en eiste het recht van meningsuiting binnen het NAS op. De CPH vroeg aan de RVI een bijdrage van 'voorlopig' 500 dollar ter ondersteuning van het Comité. Ook Van Wijngaarden deed een beroep op Nin om financiële steun. Moskou kwam bescheiden over de brug: de RVI beloofde een brochure van het Comité te publiceren. Waarschijnlijk ontving het Comité ook geld voor de uitgave van het maandblad *het Kompas*. In het voorjaar van 1928 kreeg Van Wijngaarden tijdens zijn bezoek in Moskou, waar hij het vierde congres van de RVI bijwoonde, 143 dollar. De CPH werd maandelijks honderd dollar extra voor het Comité in het vooruitzicht gesteld.¹⁰¹

Begin 1928 verklaarde het Comité dat het minstens 1000 NAS-leden vertegenwoordigde. Enkele maanden later schermde Van Wijngaarden op het RVI-congres met een aantal van 3000 leden.¹⁰² Dit cijfer lijkt schromelijk overdreven. De communistische oppositie kreeg geen voet aan de grond in de vakcentrale toen deze zich in een referendum over de verbinding met de RVI uitsprak. Van slechts 5038 leden die hun stem uitbrachten, gingen de meesten akkoord met de afscheiding van Moskou. Tegen stemden 651 leden. 'De geringe invloed van de communistische vijanden van het N.A.S. kwam opnieuw vast te staan', aldus het NAS-bestuur. Het Comité had een smadelijke nederlaag geleden. Het NAS zei met ingang van 1 april 1928 formeel het lidmaatschap van de RVI op.¹⁰³

Aan de lijdensweg was hiermee nog geen einde gekomen. Op het NAS-congres in mei 1928 kwam de kwestie opnieuw ter sprake. Het Vollzugsbüro wilde een afgevaardigde naar het congres sturen, maar dat werd afgewezen.¹⁰⁴ Niettemin kwam er toch een RVI-vertegenwoordiger opdagen, de Duitser Albert Walter, hoofd van het Hamburgse havenbureau. Het congres verleende hem echter geen toegang. In overgrote meerderheid besloten de afgevaardigden met Moskou te breken. Het communistische Comité had opnieuw niets in de melk te brokkelen. Het besloot als 'minderheidsbeweging' in het NAS verder te werken onder de naam 'Propagandacomité voor Revolutionaire Vakbewegingstaktiek'.¹⁰⁵

De CPH reageerde verbitterd op het officiële afscheid van het NAS van Moskou. Volgens Manuel sloot de vakcentrale hiermee 'een periode van zijn revolutionaire traditie' af: los van de RVI zou de vakcentrale worden meegezogen in de reformistische maalstroom.¹⁰⁶ Het bewijs hiervoor was naar zijn mening al geleverd, want er waren reeds gesprekken op gang gekomen tussen het Nederlands Syndicalistisch Vakverbond (NSV) en het NAS over fusie. Van Reesema had dit enkele jaren eerder al voorspeld. Het was de syndicalistische vakcentrale sinds de scheuring in 1923 niet naar den vleze gegaan: het ledental was bijna gehalveerd. Het NSV zag mogelijkheden tot hereniging nu het NAS in de praktijk de banden met Moskou had geslaakt. Beide partijen kwamen tot overeenstemming, maar in de achterban van het NSV bestond veel weerstand tegen de fusie – onder meer vanwege de consequentie dat het lidmaatschap van de Internationale Arbeiders-Associatie (IAA) moest worden opgezegd. Uiteindelijk blies de NSV-leiding in april 1928 de plannen af. Enkele syndicalistische bonden sloten zich echter op eigen houtje bij het NAS aan.¹⁰⁷

Rotterdams havenbureau gesloten

Door de breuk tussen het NAS en de RVI raakte ook het havenbureau in Rotterdam in de verdrukking. Bij de oprichting in 1923 had NFT-voorzitter Bouwman vooraan gestaan. De Federatie beheerde de financiën van het bureau; Duitsers gaven in de regel leiding aan de werkzaamheden. In de rapporten aan Moskou werd gewag gemaakt van grote successen: in de zomer van 1924 zouden maar liefst ruim 9000 zeelieden een bezoek hebben gebracht.¹⁰⁸

Naast dit propagandawerk werden er ook illegale plannen beraamd. Zo stelde secretaris R. Krüger voor schepen die in Rotterdam munitie laadden met als bestemming China, het uitvaren te beletten. Het benodigde dynamiet moest vanuit Leningrad naar Rotterdam gesmokkeld worden. Bouwman en Brandsteder zagen hier geen heil in, ook al omdat Moskou eerder deze aanpak zou hebben afgewezen. Het MEB in Berlijn keurde de plannen eveneens af. 'Wir sind der Meinung dass die Parteiverhältnisse in Holland nicht derart sind, dass wir uns auf eine derartigen Geschichte einlassen könnten.'¹⁰⁹

Ook al gingen deze sabotageacties niet door, duidelijk is wel dat het havenbureau bij zaken betrokken was die het daglicht niet konden velen. Onder meer vormde het een scharnierpunt in de geheime verbindingen tussen de Sovjet-Unie en West-Europa. Sovjet-Russische schepen die tussen Rotterdam en Leningrad voeren, namen geheime correspondentie mee, of smokkelden personen van en naar de Sovjet-Unie.¹¹⁰ Havenbureau-secretaris François Sperbert schreef in oktober 1925 dat hij 'manche Arbeit zu verrichten [hat], wovon am besten ein zweiter nicht informiert ist'. Het budget bestond om deze reden uit twee delen: 'das eine wurde vom IPK geleistet und das andere von anderen Seite' – waarschijnlijk het OMS.¹¹¹ Van het IPK ontving het havenbureau in het midden van de jaren twintig jaarlijks ongeveer 8000 à 9000 gulden.¹¹²

Vanwege deze geheime zaken wilde Sperbert een einde maken aan de regeling waarbij de NFT de voorschotten ontving en de kas beheerde, en de secretaris van het havenbureau zijn geld kreeg door rekeningen over te leggen. Deze procedure was niet ideaal, ook vanwege het reële gevaar 'dass das Hafensbüro mit in den ewigen Streit hineingezogen würde, der hier in Holland jahraus und jahrein der wichtigste Punkt der Arbeiterbewegung zu sein scheint'. Met Moskou werd afgesproken dat de NFT de kas controleerde, maar geen uitgaven van de secretaris kon tegenhouden. De Federatie hield zo nog wel een vinger in de pap.¹¹³

Toen het NAS in conflict kwam met de RVI moest deze regeling wel tot problemen leiden. Moskou kon niet langer aan op de onvoorwaardelijke loyaliteit van de NFT-leiders, die tot op zekere hoogte weet hadden van de conspiratieve activiteiten van het havenbureau. Daarbij kwam dat in 1927 Harry Dekker, een goede kennis van Sneevliet, als medesecretaris naast de Duitser Krause was benoemd. Hij was enige tijd NAS-vertegenwoordiger geweest bij het Vollzugsbüro en had vervolgens het havenbureau in Archangel beheerd. Nadat het NAS Moskou de rug had toegekeerd, begon de CPH een campagne tegen Dekker. Na zijn terugkeer uit de Sovjet-Unie zou hij hebben gezegd 'dat er in Rusland dingen gebeuren die hij niet in het openbaar zeggen kan', zo meldde de CPH braaf aan Moskou. Een jaar later werd Dekker ontslagen.¹¹⁴

In oktober 1928 verbrak de NFT formeel de betrekkingen met het IPKT. Kort daarop werd het havenbureau gesloten, officieel om financiële redenen. Twee jaar later, in 1931, zou er weer een nieuwe vestiging in Rotterdam komen.¹¹⁵

Sympathie voor de Russische oppositie

Bij de afscheiding van de RVI speelde voor het NAS niet alleen de toekomst van de eigen organisatie een rol. Naast het fundamentele meningsverschil over de kleine federaties was tevens de repressie van de oppositie in de CPSU in het geding. Ook elders in Europa waren het vooral communisten met een syndicalistisch verleden die voor Trotski in de bres sprongen. Op het NAS-congres in mei 1928 nam voorzitter Sneevliet het op voor de Sovjet-dissidenten en protesteerde hij tegen 'de langzame moord op Trotski'.¹¹⁶ Eerder al, in de zomer van 1927, toen het NAS-bestuur besloot tot het opzeggen van de band met de RVI, oefende hij volgens de CID scherpe kritiek uit op de Komintern en schroomde hij niet 'als zijn meening weer te geven, dat de communistische leiders in Rusland niet revolutionair meer zijn'.¹¹⁷

Een paar jaar eerder, toen het NAS zich net bij de RVI had aangesloten, hield Sneevliet zich nog behoorlijk rustig – zoals hij zich zoals reeds vermeld ook op de vlakke had gehouden toen het na de dood van Lenin in de CPSU begon te rommelen. Het lijkt erop dat Sneevliet nog vertrouwen had in de mogelijkheden die de band met Moskou het NAS zou verschaffen. Zo klopte hij in Berlijn bij de Sovjet-ambassade aan voor financiële steun voor *Klassenstrijd*, tot schrik overigens van Roland Holst. Ook had hij daar een (hierboven reeds aangehaald) gesprek met Boecharin. De Sovjet-leider verzekerde hem toen dat er geen plannen bestonden de RVI op te heffen.¹¹⁸

Hoeveel waarde Sneevliet aan deze mededelingen hechtte, is niet duidelijk. In ieder geval zal de NAS-voorzitter niet de kersverse betrekkingen met de RVI hebben willen belasten door zijn kritiek op de behandeling van Trotski onomwonden naar buiten te brengen. Zijn geestverwante Roland Holst stak haar mening echter niet onder stoelen of banken. Zij verzette zich tegen de tendentieuze berichtgeving in de communistische pers en betreurde het dat Moskou de secties niet in de gelegenheid stelde kennis te nemen van de motieven van de oppositieleiders. 'Als wij bedenken, dat onder hen menschen zijn als Trotsky ... dan *kunnen* wij dat optreden niet eenvoudig veroordeelen, zonder de feiten beter te kennen'.¹¹⁹ Zelf probeerde zij op de hoogte te blijven via de Franse dissidenten Monatte en Souvarine.

Het vertrouwen van Roland Holst in de Sovjet-leiding en de Komintern was door de ruwe behandeling die de oppositie ten deel viel, behoorlijk geschokt. Zij twijfelde aan de noodzaak van het voortbestaan van de wereldorganisatie en zou graag samen met Souvarine een kleine internationale bijeenkomst van 'vertrouwde communisten' beleggen om van gedachten te wisselen. Hiervoor had ze onder meer Sneevliet op het oog, de Italiaan Bordiga en de Hongaar Lukács. Fischer en Maslow achtte zij onbetrouwbaar. Roland Holst realiseerde zich dat ze zich op glad ijs begaf: wanneer de plannen zouden uitlekken, zou ze ongetwijfeld van internationale fractievorming worden beschuldigd. Sneevliet wees het plan niet af, maar liet het helemaal aan Roland Holst over. Uiteindelijk zou er niets van komen.¹²⁰

Roland Holst en Mannoury

In 1926 kon Roland Holst nog niet rekenen op de openlijke hulp van Sneevliet. Zij vroeg hem of er in *Klassenstrijd* minder opgesmukt over de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie kon worden bericht. Sneevliet antwoordde ontwijkend: hij plaatste ‘tegenover alle critiek op den bestaanden gang van zaken’ positieve elementen als de steunverlening van Moskou aan de stakende Britse mijnwerkers.¹²¹ Omdat haar vriend het liet afweten, stond Roland Holst in de CPN met haar kritiek tamelijk geïsoleerd. Alleen in Mannoury had zij een bondgenoot. De eigenzinnige wiskundige verzette zich al vroeg tegen de Lenin-verering en de verguizing van de oppositie in de Sovjet-Unie. In mei 1925 eiste hij publiekelijk van Moskou de crematie van het lijk van Lenin en het staken van ‘het gestook’ tegen Trotski.¹²² In november 1926 protesteerde Mannoury bij de Komintern-top tegen het optreden tegenover de oppositieleider. Hij stuurde Roland Holst een kopie van zijn klaagschrift. Zij was het er helemaal mee eens en zorgde ervoor dat het stuk in *Klassenstrijd* werd gepubliceerd. Op haar voorstel trad Mannoury ook tot de redactie van dit tijdschrift toe.¹²³

De dichteres en de mathematicus stuurden vervolgens samen een protest aan de CPSU. In een fijnbesnaard betoog veroordeelden zij de praktijk in deze partij om theoretische geschillen te beslechten met een disciplinair machtswoord. ‘Denn die Wahrheit des Kommunismus ist seine Gerechtigkeit und seine Menschlichkeit, und kein Marx und kein Lenin, kein Christus und kein Gott kann sie für uns buchstabieren’, aldus het tweetal.¹²⁴ Hun pleidooi voor een ethisch reveil binnen het communisme was aan Moskou niet besteed. Ze kregen geen reactie, totdat Boecharin er eind 1927 op het vijftiende congres van de CPSU uitgebreid op terugkwam, tot vermaak van de afgevaardigden. ‘Diese süßlich-sentimentale Phraseologie, die dem Geiste des Marxismus organisch fremd und zuwider ist, erinnert erstaunlich an den altdeutschen “echten Sozialismus”, den Marx und Engels als Ideologie alter Weiber bezeichneten’, aldus de Komintern-leider. Boecharin zette de twee Nederlanders als trotskisten in de hoek. Van de bewondering voor de Sovjet-leider die Roland Holst op het derde wereldcongres had opgevat, was weinig meer over; ze vond hem een bluffer ‘die alles goed praat wat er gebeurt’.¹²⁵

Rutgers contra Roland Holst

Roland Holst kwam met haar kritiek op Moskou ook in frontale aanvaring met de ideologisch steile Rutgers. Hij kon geen enkel begrip opbrengen voor het bezwaarschrift, waarvan Roland Holst hem een kopie had gezonden.¹²⁶ De beide voormalige leden van het Amsterdams Bureau kregen het vlak daarna weer met elkaar aan de stok. In *Klassenstrijd* ging Roland Holst uitgebreid in op de ontwikkelingen in de Sovjet-Unie, waarbij zij haar sympathie voor Trotski’s opstelling niet verborg. Zij vond dat het socialisme niet volledig in één land kon worden opgebouwd, en dat de belangen van de Sovjet-Unie weleens konden botsen met die van de internationale

revolutie. De handels- en diplomatieke verdragen die Moskou met het Westen had gesloten ter versterking van het socialistische moederland, brachten de positie van de communistische partijen in de kapitalistische landen soms in het gedrang. Gezien de ‘voor de arbeidersbeweging noodlottige, haast volkomen afhankelijkheid der K.I. van “Moscou”’ vertrouwde Roland Holst het de Exekutive niet toe in dergelijke belangenconflicten als onpartijdig arbiter op te treden. Als oplossing brak zij een lans voor een los van de Sovjet-Unie staand ‘Wereldverbond van den Arbeid’, waarin de Tweede en Derde Internationale moesten opgaan.¹²⁷

Met de erkenning van deze sluimerende antithese keerde Roland Holst in feite terug naar haar vroegere, links-communistische standpunt, waarvan zij zich op het derde wereldcongres in 1921 door Trotski had laten afbrengen – een bekering die destijds had geleid tot haar breuk met Gorter en Pannekoek. Het kwam haar op een felle terechtwijzing van Rutgers te staan. Hij vond dat Roland Holst een kunstmatige tegenstelling schiep en verwarring stichtte onder de bondgenoten van Moskou. Hierdoor zou zij ‘objectief’ het imperialisme steunen. Ook viel Rutgers uit tegen de neiging van Roland Holst de problemen van de Sovjet-Unie toe te schrijven aan bijzondere omstandigheden als de economische achterlijkheid van Rusland en het gebrek aan democratische tradities. Dit zou afbreuk doen aan de door Lenin geproclameerde universaliteit van de bolsjewistische revolutionaire ervaring, en die was voor Rutgers boven alle twijfel verheven.¹²⁸

Dat Roland Holst in *Klassenstrijd* de vuile was buiten hing, beviel de CPH niets. De partijleiding veroordeelde ‘ten scherpste’ haar gebruik van ‘onbetrouwbare gegevens, ontleend aan de burgerlijke pers’.¹²⁹ Voor de inhoudelijke bestrijding werd naast Rutgers ook Anton Struik in stelling gebracht. Beiden werkten als ingenieurs in Siberië mee aan de socialistische opbouw en konden dus op basis van hun eigen ervaringen met gezag de ‘defaitistische en pessimistische’ opvattingen van de ‘moraliserende intellectueel’ Roland Holst weerleggen. Evenals zijn baas Rutgers toonde Struik geen spoor van twijfel over de juistheid en de superioriteit van de politiek en het sociaal-economische beleid van de Sovjet-Unie.¹³⁰

Sneevliet kiest openlijk de kant van Trotski

Nadat het NAS in de zomer van 1927 de RVI de rug had toegekeerd en zichzelf zijn partijlidmaatschap had opgezegd, hoefde Sneevliet zich niet langer in te houden. Vanaf dat moment nam hij geen blad meer voor de mond. Hij nam eerst de eenheidspolitiek van Moskou op de korrel. Met instemming haalde hij Trotski en Zinovjev aan, die veel misbaar maakten over de ‘scharrelnpolitiek’ van Tolski en het geheimzinnige, diplomatieke gedoe rond het Engels-Russische Eenheidscomité. Het NAS publiceerde in augustus een brochure met de redevoeringen van de beide in ongenade gevallen oppositieleiders.¹³¹

Sneevliet wilde nu ook in *Klassenstrijd* het program van de Russische oppositie opnemen om de lezers kennis te laten nemen van deze onderdrukte opvattingen.

Nu was het Roland Holst, die nog altijd CPH-lid was, die afremde. Zij was bang dat het blad hierdoor het etiket van oppositie-orgaan zou krijgen. Later stemde ze echter toch toe. Vanaf de herfst verschenen vrijwel maandelijks oppositionele documenten, zo nu en dan verluchtigd met foto's van Trotski.¹³² Tegelijkertijd haalde Sneevliet de internationale contacten aan, onder anderen met Maslov.¹³³ Ook voerde hij in augustus 1927 enkele besprekingen over de situatie in de Komintern met 'een Russisch kameraad'. Hoogstwaarschijnlijk was dit Ignaz Reiss (met als schuilnaam 'Ludwig'), een functionaris van de militaire inlichtingendienst van Moskou. Ludwig was verantwoordelijk voor de Sovjet-spionage in Engeland. Hij kende Sneevliet nog van vroeger en klopte bij hem aan voor betrouwbare medewerkers. Als dekmantel voor Ludwigs activiteiten werd een kantoorboekhandel opgezet onder leiding van Jef Swart. Deze zou later huwen met Zima Sneevliet, nadat zij mede om politieke redenen van haar man was gescheiden. Na eerst een verwoede aanhanger van Trotski te zijn geweest, had zij in 1927 de zijde van Stalin gekozen.¹³⁴

Ook in het NAS-orgaan *de Arbeid* protesteerde Sneevliet in de herfst van 1927 luid tegen het smoren van de oppositie. Het wegwerken van Trotski uit de Komintern-top beschouwde hij als het zoveelste teken dat het revolutionaire karakter van de Derde Internationale was verdwenen. Naar aanleiding van Trotski's verbanning klaagde Sneevliet Stalin aan en drukte hij Lenins testament af. In januari 1928 dook voor het eerst de term 'stalinisten' in de kolommen van het NAS-weekblad op. De CPH-leiding zou deel uitmaken van de 'internationale fractie-Stalin in de arbeidersbeweging'.¹³⁵ Op hun beurt beschuldigden communistische partijleiders Sneevliet ervan de Russische oppositie in Nederland te vertegenwoordigen.¹³⁶

De zelfmoord van Joffe, een vriend van Trotski, in november 1927 schreef Sneevliet eveneens op het conto van Stalin. Geschokt bracht Sneevliet, die Joffe goed kende uit zijn Chinese tijd, deze desperate daad in verband met de 'thermidor' waarin de Russische Revolutie was geraakt. 'De geweldpolitiek van Stalin leidde tot de uitdrijving van de meest beteekenende voormannen der Octoberrevolutie en het moet wel dit feit geweest zijn, dat Joffe tot het besluit bracht een eind aan zijn eigen leven te maken.' Later publiceerde *Klassenstrijd* de afscheidsbrief van Joffe. De CPH deed de brief als een 'vies uitvindsel' af, maar moest het bestaan ervan erkennen toen deze ook in *Inprekorr* verscheen.¹³⁷

Als gevolg van de repressie in de Sovjet-Unie spleet de redactie van *Klassenstrijd*. De NAS welgezinde en tegenover Moskou zeer kritische meerderheid, bestaande uit Sneevliet, Bouwman, Roland Holst en Kitsz, zegde de samenwerking op met CPH-bestuurder De Leeuw. Uit loyaliteit met zijn partijgenoot stapte Manoury eveneens op. Het verdroot Roland Holst dat hij wegging, maar met het terugdringen van de CPH-invloed was ze het roerend eens. Zij had haar oude standpunt uit de periode van *de Nieuwe Tijd* weer omhelsd dat de pers onafhankelijk moest staan van de partij. 'Vrije organen in de KI ... zijn m.i. op het oogenblik brood-

noodig, wil het officieele communisme niet volkomen verstarren.’ Voor de CPH was het duidelijk welke richting het blad opging: ‘eenerzijds openlijk reformistische propaganda, gevoerd in roerende overeenstemming met Trotski-neigingen; anderzijds verdediging van de bekrompendste en verderfelijkste N.A.S.-politiek.’¹³⁸

Roland Holst breekt met Moskou

Evenals voor Sneevliet was voor Roland Holst het wat zij noemde ‘gewelddadige’ optreden van Stalin tegen Trotski in de herfst van 1927 aanleiding om haar afkeuring duidelijk uit te spreken. In oktober riep zij het EKKI op te protesteren tegen de oppositiebreidel. In deze verklaring weerde zij zich ook tegen de executies van politieke delinquenten. Onder deze omstandigheden kon van een feestelijke viering van het tienjarige jubileum van de Oktoberrevolutie geen sprake zijn.¹³⁹ Roland Holst had zich allang gepijnigd met de vraag wat zij nog in de Komintern deed. De band doorsnijden kon de eeuwig twijfelende dichteres echter niet zo gemakkelijk: de Derde Internationale loslaten betekende erkennen dat het communisme als politieke beweging was doodgelopen. Nog in augustus schreef ze aan Sneevliet, die kort daarvoor uit de CPH was gestapt, dat zij partijlid bleef. ‘De CPH is voor mij de schakel, die mij organisatorisch aan de rev[olutinaire] int[ernationale] beweging bindt. Er is voor mij op het oogenblik geen andere.’ Bovendien had zij anders dan Sneevliet geen groepering om op terug te vallen.¹⁴⁰

Drie maanden later, toen Trotski en Zinovjev werden geroyeerd, kwam aan de vertwijfeling een einde. Vervuld van ‘walging en verontwaardiging’ trad Roland Holst op 16 november uit de partij. Het was voor haar de tweede keer, net als voor Sneevliet. Beiden zouden dit keer niet meer op hun schreden terugkeren. De CPH en de Komintern hadden voor Roland Holst geheel afgedaan omdat zij het optreden van Stalin en Boecharin dekten. De Derde Internationale was een toonbeeld van onverdraagzaamheid en dogmatisme geworden, zo schreef ze aan Mannoury, die zelf ondanks grote bezwaren partijlid bleef.¹⁴¹ Zij zag niet waarvandaan de regeneratie zou moeten komen nu de afhankelijkheid van de nationale partijen van Moskou ‘geestelijk en economisch’ zo groot was. Haar desillusie was hiermee compleet: waar Roland Holst aan het begin van de jaren twintig de centralisatie binnen de Komintern had verdedigd vanwege de heilzame invloed die Moskou op de secties kon uitoefenen, moest ze nu erkennen dat het morele centrum van het internationale communisme was verloederd – met alle gevolgen van dien voor de aangesloten partijen.¹⁴²

Na haar vertrek plakte de CPH ook op Roland Holst het trotskistische etiket.¹⁴³ Het deerde de dichteres weinig. Innerlijk had zij al afscheid van het communisme genomen. ‘k Ben van den waan genezen’, zo dichtte zij in de bundel *Verworvenheden*, die een paar maanden voordat zij het CPH-lidmaatschap opzegde verscheen. De bundel markeerde de overgang van het dogmatische marxisme naar een religieus en ethisch getint socialisme, aldus haar biograaf Ety.¹⁴⁴ Deze persoonlijke ont-

wikkeling van Roland Holst leidde op den duur tot een verwijdering tussen haar en Sneevliet.

Revolutionair-Socialistische Partij

Volgens de CPH was er in feite maar één reden waarom Sneevliet met Moskou had gebroken en voor de partij had bedankt: hij zou uit zijn op een kamerzetel. 'Hij drijft het N.A.S. op den weg van het parlementarisme, ten einde uit deze vakcentrale een politieke partij te formeeren.'¹⁴⁵ Inderdaad gingen de opgestapte NAS-leiders er vrijwel meteen na hun vertrek toe over hun politieke aanhang te organiseren in zogeheten Revolutionair-Socialistische Comités. Deze Comités bundelden zich een jaar later in het Revolutionair-Socialistisch Verbond. Samen met restanten van de Socialistische Partij vormde het Verbond in februari 1929 de Revolutionair-Socialistische Partij (RSP). Sneevliet werd partijvoorzitter. Hij probeerde tevergeefs Roland Holst erbij te krijgen. De dichteres had echter genoeg van partijpolitiek; ze voelde zich meer aangetrokken tot het Religieus Socialistisch Verbond – waartoe ze opnieuw toetrad – en de Arbeiders Gemeenschap der Woodbrookers van de sociaal-democratische predikant Willem Banning.¹⁴⁶

Van deze groeperingen was de RSP mijlenver verwijderd. De nieuwe partij van Sneevliet fundeerde zich op leninistische beginselen. Trotski was het overigens niet eens met dit initiatief. Hij wees partijvorming buiten het verband van de Komintern af; de wereldorganisatie moest van binnenuit hervormd worden. Ook veroordeelde de verbannen oppositieleider de binding van de RSP met het NAS, die hij sektarisch vond.¹⁴⁷

In 1929 had de RSP naar schatting 350 leden, ongeveer eenderde van de circa 1150 leden die de CPH telde (zie bijlage 1). Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in dat jaar behaalde zij 0,6% van de stemmen; net niet voldoende voor een zetel.¹⁴⁸ Vier jaar later lukte dat wel. Sneevliet kwam toen in de Kamer. In 1937 verloor hij zijn zetel. Na de Duitse bezetting van Nederland in 1940 werd hij actief in de ondergrondse. In maart 1942 werd Sneevliet gearresteerd; een maand later werd hij gefusilleerd.

BKSP opgeheven

In 1927 brak De Kadet met de Komintern. Tot aan de zomer van 1925 had hij ondanks de vele kritiek op de 'verrechtsing' van de Internationale nog een principiële verwantschap gevoeld. Sindsdien was hij allengs meer afstand gaan nemen. Globaal deelde De Kadet de opvattingen van Trotski, zonder zich er geheel mee te vereenzelvigen. Hij stoorde zich zeer aan de toenemende inperking van de discussievrijheid en de kneveling van de oppositie in de Komintern. De wereldorganisatie zou tot een 'slavenhuis' van Moskou zijn verworden. Evenals Roland Holst maar wel in klarere taal kante hij zich tegen de 'verderfelijke legende' dat de belangen van het wereldproletariaat met die van de Sovjet-Unie zouden samenvallen. Als gevolg van deze gelijkstelling was de Komintern het instrument geworden van de 'nationalisti-

sche' politiek van Stalin. De Internationale moest zich bevrijden van het bolsjewistische juk, aldus De Kadet. In navolging van de Duitse linkse opposant Karl Korsch meende hij dat er een 'nieuw Zimmerwald' nodig was. Van een dergelijk internationaal oppositioneel samenwerkingsverband kwam echter niets terecht.¹⁴⁹

In maart 1927 hadden de BKSP en zijn voorzitter De Kadet de hoop op een communistische renaissance definitief opgegeven. De landelijke ledenvergadering besloot unaniem tot opheffing van de partij, omdat er geen perspectief meer zou zijn. Het isolement waarin de BKSP verkeerde, werd toegeschreven aan het verval van de revolutionaire beweging – niet alleen in het Westen, maar vooral in het Oosten. 'Wat bezig was, en niet meer te stuiten, was de degeneratie van het Russo-centrische communisme', zo zou De Kadet achteraf opmerken.¹⁵⁰

Fimmens *Eenheid* ten onder

De ontwikkelingen in de Sovjet-Unie leidden uiteindelijk ook tot de ondergang van *Eenheid*. Schmidt had begin 1927 het bijltje er al bij neergegooid omdat het NAS geen enkel teken gaf om met het NVV samen te gaan. Fimmen zette daarop het blad alleen voort. De eenheid met het NAS was voorlopig van de baan; het ging er nu om een sterke linkervleugel in de moderne vakbeweging te verwezenlijken.¹⁵¹ Fimmen kreeg het binnen de SDAP echter steeds moeilijker, vooral nadat *Eenheid* zich bij de tiende verjaardag van de Russische Oktoberrevolutie lovend over de Sovjet-Unie had uitgelaten. SDAP-leider Willem Albarda wond zich op over deze 'feestredenaars' en meende dat zij zijn partij van binnenuit bedreigden. Onder druk van het ITF-bestuur trok Fimmen zich terug als redacteur van *Eenheid*.¹⁵² Het was nu snel met zijn geesteskind gebeurd. In mei 1928 ging het blad ter ziele, mede door de verwarring die de verbanning van de Sovjet-Russische oppositieleiders teweeg had gebracht binnen de Moskouw welgezinde Eenheidsbeweging. Het NAS kon er geen traan om laten.¹⁵³

Fimmen raakte persoonlijk teleurgesteld in de Sovjet-Unie. Nadat Stalin Trotski in 1929 over de grens had gezet, was het niet langer 'het vaderland aller arbeiders', zo schreef hij.¹⁵⁴ Samen met Schmidt bleef Fimmen actief op de sociaal-democratische linkervleugel. Bij hen voegde zich De Kadet, nadat deze zich een jaar na de ondergang van de BKSP bij de SDAP had aangemeld. Deze linkse radicalen, die de revitalisering van het socialisme beoogden, kwamen in botsing met de partijleiding. In 1932 splitsten zij zich af en richtten de Onafhankelijke Socialistische Partij (OSP) op. Met de RSP bevonden zich nu twee partijen in het ideologische niemandsland tussen sociaal-democratie en communisme. Samengaan lag voor de hand: in 1935 gingen RSP en OSP op in de Revolutionair-Socialistische Arbeiderspartij (RSAP). Schmidt werd voorzitter; De Kadet en Fimmen hadden inmiddels al afgehaakt.¹⁵⁵

De verwoestende uitwerking van de machtsstrijd in Moskouw

De tweedracht in de Sovjet-Unie sloeg grote gaten in de internationale communistische beweging en in de kringen van haar sympathisanten. De machtsstrijd in het

Kremlin herhaalde zich in de Komintern-secties, waarbij de tegenstanders elkaar evenals hun voormannen in de CPSU uitmaakten voor trotskist en stalinist. Na het midden van de jaren twintig stapten overal geestverwanten van de verenigde oppositie al dan niet gedwongen uit de verschillende secties.¹⁵⁶ Zo richtten bijvoorbeeld aanhangers van Zinovjev in maart 1928 in Duitsland de *Leninbund* op. In dezelfde tijd verliet een grote groep trotskisten de Kommunistische Partij van België en vormde de 'Oppositiegroep der KP'. Hun aanvoerder was partijsecretaris Van Overstraeten, die anderhalf jaar daarvoor nog door Moskou naar Nederland was gezonden om Wijnkoop en Van Ravesteyn in het gareel te krijgen.

In de Nederlandse sectie leken de gevolgen van het conflict in de CPSU per saldo mee te vallen. 'Die trotskistische Propaganda Sneevliets und der Frau Roland-Holst und die humanistisch-trotskistischen Ausführungen des Mitglieds des ZKK, Professor Mannoury, haben in der Partei keinen Anklang gefunden,' schreef Van Reesema tevreden in het voorjaar van 1928.¹⁵⁷ Op zich was dit juist: het aantal aanhangers van Trotski was bijzonder klein, hetgeen een grootscheepse zuivering in de CPH overbodig maakte. De oprichting door Sneevliet van de RSP hing echter wel sterk samen met de onderdrukking van de oppositie in de Sovjet-Unie (en natuurlijk ook met het schisma tussen het NAS en de RVI). Met deze partij kreeg de CPH er een linkse concurrent bij. Dat tegelijkertijd ook het NAS grotendeels verloren ging als rekruteringsreservoir van communistische leden en kiezers zal voor de partijleiding een bittere pil zijn geweest. Niet voor niets had zij – tegen de uitdrukkelijke wens van de Komintern – het NAS lange tijd proberen te paaien. Ook de Centrale Inlichtingendienst meende dat het gemis groot was: 'eene revolutionnair getinte politieke party is vrijwel niet denkbaar zonder den ruggesteun van eene vakcentrale'.¹⁵⁸

Zoals gezien was de machtsstrijd in de Sovjet-top langs verschillende wegen van invloed geweest op de breuk van het NAS met Moskou (de uitschakeling van Trotski door Stalin, en de dominantie van Tomski over Lozovski). Het is de ironie der geschiedenis dat kort nadat het NAS in mei 1928 de contacten officieel had opgezegd de RVI radicaliseerde als gevolg van de 'linkswending' die de zegevierende Stalin doorvoerde. Van het beknotten van revolutionaire organisaties als het NAS was de jaren erna geen sprake meer; zelfstandige 'rode' vakbonden werden het nieuwe parool van de RVI.

Ook in breder perspectief bezien miste de onderdrukking van de trotskistische oppositie in de CPSU haar uitwerking in Nederland niet. Gedesillusioniseerd wendden tegen het einde van de jaren twintig halve communisten à la De Kadet en hele sympathisanten als Fimmen zich van de Sovjet-Unie af. Ook de organisaties die zij leidden, de BKSP en de Eenheidsbeweging, hielden het mede door de straffe wind uit Moskou voor gezien. Bovendien genazen de linkse SDAP'ers voorgoed van het idee dat met communisten kon worden samengewerkt.

Zo raakte de CPH door de verdediging van de campagne van Stalin tegen Trotski in politieke afzondering. Haar onvoorwaardelijke loyaliteit aan de machthebbers

in Moskou bracht de partij in Nederland in een isolement. De afstand tot de linker-vleugel van de SDAP nam toe, nog voordat Moskou de sociaal-democratie als sociaal-fascistisch zou gaan betitelen. De partij raakte nog meer op zichzelf aangewezen doordat het NAS alle banden had doorsgesneden.

Het werd zo stiller voor de CPH – niet alleen buiten de partij, maar ook erbinen. Met de inperking van de meningsvrijheid in de Komintern was er ook in de Nederlandse sectie voor afwijkende opinies allengs minder ruimte. Politiek conformisme en ideologische uniformiteit kwamen ervoor in de plaats. De enige bekende dissident Mannoury kreeg het steeds zwaarder te verduren.

Het NAS had primair de RVI verlaten omdat het aan zijn zelfstandigheid hechtte en geen uitvoering wenste te geven aan directieven die zijn bestaan zouden schaden. Bij Sneevliet was ook de verwording van de Komintern van invloed op zijn besluit te breken. Voor Roland Holst was die ontarding het doorslaggevende punt. Beiden meenden dat de dominantie van de bolsjewieken in de Komintern de wortel van het kwaad vormde. Zij traden hiermee in zekere zin in het links-communistische spoor van Pannekoek en Gorter, die al in 1921 de afhankelijkheid van de wereldorganisatie van Moskou wraakten. Hoewel noch Roland Holst noch Sneevliet hiervoor Lenin expliciet verantwoordelijk hield, wezen zij wel – evenals Gorter en Pannekoek – de universaliteit van de Russische revolutionaire ervaring, waarvan Lenin de schepper was, als boosdoener aan. Sneevliet meende dat de bolsjewieken geen kaas hadden gegeten van de vakbeweging omdat deze in Rusland voor 1917 amper had bestaan.¹⁵⁹ West-Europa moest zijn eigen weg gaan, en niet varen op het kompas van Moskou.